

ბენ.ბ.კვინიტაძე

საქართველოს ჯარების ყოფილი მთავარ-სარდალი

ჩემი პასუხი

პ ა რ ი ზ ი

1954

ბენ. ბ. კვინიტაძე

საქართველოს ჯარების ყოფილი მთავარ-სარდალი

ჩემი პასუხი

(ნოე ჟორდანიას „ჩემი წარსული“-ს შესახებ.)

კ ა რ ი ზ ი

1 9 5 4

დიდ მადლობას ვუძღვნი იმ ქართველ ემიგრანტებს, მხედ-
რებს და არა-მხედრებს, რომელთაც იკისრეს ამ წიგნაკის გამოცე-
მა და ამით ხელი შეუწყეს საქართველოს მხედრობის შესახებ სი-
ნამდვილეთა აღდგენას.

ავტორი

ნოე ჟორდანიას გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა მისი მოგონებანი „ჩემი წარსული“.

ეს წიგნი მეტად დამამცირებელია ქართველი ერისა და, განსაკუთრებით, მისი მხედრობისა. როგორც დამსწრე ჩვენი წარსული-სა და არა-ერთხელ მთავარ-სარდალი მისი ჯარებისა, ვერ გავჩუმდები და მოვალეცა ვარ, გავსცე მას სათანადო პასუხი.

ემჯობინებოდა ჩემი მოგონებების გამოცემა, რაც დაწერილია 1922 წელს პარიზში ჩემი ჩამოსვლისათანავე, საიდანაც მკითხველი გაითვალისწინებდა ნ. ჟორდანიას მთავრობის მოღვაწეობას საქართველოში და, განსაკუთრებით, თვით ნ. ჟორდანიას ნამდვილ მოქმედებას.

ეხლა კი აღვადგენ სიმართლეს იმისა, რაც მოთხრობილია „ჩემი წარსულში“. ამ მოგონებებში ბევრი ამბებია დამახინჯებული და მოგონილიც და ისე, რომ ძნელი წარმოსადგენია, ის მიეწეროს მხოლოდ შეცდომებს.

როდესაც ადამიანი საიქიოს მიემგზავრება, ის აღარ სტყუის მას ვართ ჩვეულნი. ამიტომ შეიძლება, მკითხველს ეგონოს, რომ თუ არა მთლად, მაინც რაღაც უნდა იყოს სიმართლე, რაც ამ წიგნს უფრო მეტად მავნედ ხდის.

მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს წიგნი დაწერილია მისი სიკვდილის 14 წლის წინ. მაშასადამე, გვაფიქრებინებს, რომ უსაბუთო ბრალდებანი და ამბების გადამახინჯება და მოგონებაც არის აღწერილი განზრახვით, რაღაც დასახული მიზნისათვის.

საერთოდ, მოგონებების დამწერი ერთს ვერ აიციდენს თავიდან: რაც უნდა გულდადებით და წინაგანზრახვით დაწეროს, მის ნაწერში ყოველთვის ნათლად გამოჩნდება მისი კაცობა, მისი ხასიათი, მისი თვისებანი, ჭკუა და განათლება.

მე შევეხები ამ წიგნში მხოლოდ შელახულ სამხედრო ამბებს და სამხედრო პიროვნებებს.

მიემართოთ ამ წიგნს.

1918 წელს გენ. ოდიშელიძე იყო სამხედრო კომისრის თანაშემწედ (კომისრად ამ დროს იქნებოდა ბ-ნი ე. გეგეჭკორი ან ბ-ნი ვ. გობეჩია).

თანახმად სომხების თხოვნისა, გენ. ოდიშელიძე უთმობდა მათ ტფილისის არსენალიდან 13.000 თოფს.

არსენალი იყო მუშათა და ჯარის-კაცთა საბჭოს განკარგულებაში, ე. ი. ნ. ჟორდანიას განკარგულებაში, რომელმაც მისცა სომხებს მხოლოდ 6.000 თოფი.

ამაზე ნ. ჟორდანია სწერს (გვერდი 121): „ამ ინციდენტის შემდეგ, ოდიშელიძეზე გული გამიტყდა. აშკარა იყო, რომ მომხდარმა ამბებმა ისე მოშალა და დაარეტიანა, რომ აღარ იცოდა, რას შვრებოდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, იმდენი მფარველი აღმოუჩნდა ჩვენს პარტიაში, რომ ადგილიდან ვერ დავსძარიტ, სამაგიეროთ მისას არას ვიგონებდი და არც ვეკავწირებოდი. რით დაიმსახურა ნდობა? ერთად-ერთი გზით, — ყველა ცნობილ პოლიტიკურ მოღვაწეს ფეხქვეშ ეგებოდა, რასაც ეტყოდენ, მაშინვე უდასტურებდა, თავისი აზრი არავითარ საკითხზე არ ჰქონდა. სხვისას იმეორებდა და ამიტომ ხმა გაუვარდა, — ერთად-ერთი ღენერალია რევოლუციის მომხრეო; გაიკეთა რა ასე სახელი, მთელი სამხედრო საქმეების აწყობა მიანება პოლიტიკოსებისაგან შემდგარ სამხედრო კომისიას.“

ამისთანა ჩივილით და ბრალის სხვაზე გადატანით სავსეა ნოე ჟორდანიას „ჩემი წარსული“.

ასეთი დაფასების შემდეგ გენ. ოდიშელიძე ერთი-ორი თვის შემდეგ იყო დანიშნული ჩვენი დელეგაციის შემადგენლობაში ოსმალეთში და ბათომში ნოე ჟორდანიას თანხმობით. შემდეგ იყო გრეთვე პარიზში ჩვენს დელეგაციაში.

* * *

1918 წლის აპრილში მე ვიყავი მიწვეული ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის გ. გიორგაძის თანაშემწედ და მთავარ-სარდლად.

1918 წლის 26 მაისს, როდესაც საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოცხადდა, ხელახლად მიწვეული ვიყავი საქართველოს მთავრობაში ნ. რამიშვილის თავმჯდომარეობით, იმავე თანამდებობაზე.

1918 წლის ივნისის დამლევის, — არ ვიცი, რა წესით, — ნოე ჟორდანია გახდა მთავრობის თავმჯდომარედ და ერთად-ერთი ცვლილება მოახდინა: მე მთავრობიდან დამითხოვა და ჩემს ადგილზე დანიშნა გენ. ოდიშელიძე, რომელიც ამ დროს უცხოეთში გახლდათ.

რით აიხსნება ასეთი საოცარი ამბავი?

ამ დროს ჩვენში იყვნენ გერმანელები, რომლებიც ცუდი თვალთ უყურებდნენ დამფუძნებელი კრების სასახლეზე აღმართულ წითელ დროშას და წითელ გვარდიასაც.

მაშინ მმართველ წრეში გადასწყვიტეს წითელი გვარდიის გარდაქმნა სახალხო გვარდიად და შედგენა მისი წესდებისა.

ამისათვის გ.გიორგაძის თავმჯდომარეობით მოხდა თათბირი წესდების შესადგენად.

ამ თათბირში მონაწილეობას იღებდა აგრეთვე ნ. ჟორდანია, იმ დროს მუშათა და ჯარის-კაცთა საბჭოს თავმჯდომარე.

წესდებაში იყო, მახსოვს, 12 მუხლი, საერთოდ უვარგისნი, განსაკუთრებით, სამხედრო ორგანიზაციისათვის.

თანახმად ამ წესდებისა, უნდა შექმნილიყო მხოლოდ ბატალიონები. არ არსებობდა არც პოლკები, არც ბრიგადები, არც დივიზიები. რიცხვი ბატალიონებისა თან-და-თან მიიყვანეს 24-მდე. მართვა გვარდიისა და მისი ნაწილებისა იყო ხელში კოლგეიური დაწესებულებებისა.

როცა დასჭირდებოდათ რამოდენიმე ბატალიონის შეკავშირება, განსაკუთრებით სამხედრო მოქმედებისათვის, ითხოვდნენ სამხედრო უწყებიდან პოლკოვნიკს, ან გენერალს.

რასაკვირველია, ასეთი ორგანიზაცია, განსაკუთრებით ომის დროს, იყო მავნებელი, მით უმეტეს, რომ მასში აშკარად სჩანდა პრეტორიანების თვისებები, რაც დამტკიცდა შემდეგში ბევრი მაგალითებით.

მე ვიყავი წინააღმდეგი, მაგრამ გამოვსთქვი შემდეგი აზრი, რადგან ვერ დავაჯერე ამისთანა ორგანიზაციის უვარგისობა: „მესმის კარგად, რომ თქვენ გსურთ გყავდეთ სანდო დასაყრდნობი ძალა ახალი წეს-წყობილების გასამაგრებლად. არავის არა ჰსურს, ამ მოვლენას შეედავოს; დეე, ასე იყოს, მაგრამ ომის დროს, გვარდიელები უნდა იყვნენ გაწვეულნი ჯარში, თანახმად მობილიზაციის სიებისა.“ აი მაშინ ნ. ჟორდანიამ, ძლიერ აღშფოთებულმა, განაცხადა:

მე, როგორც მუშათა და ჯარის-კაცთა საბჭოს თავმჯდომარე, ვაცხადებ, რომ ქართული ჯარის სათავეში შეუძლებელია ყოფნა ისეთი პირისა, რომელიც ასე მტრულად არის განწყობილი გვარდიის მიმართ“. ვუპასუხე: „მე არავის რ ვთხოვდი სამსახურს; დაბრუნდები ჩემს სახლში და დავიწყებ ჩემს აივანზე მშვიდად თამბაქოს წევას ისე, როგორც სანამ აქ მომიწვევდნენ. თვენი აღლვება არ შეეფერება არც თქვენს წლოვანობას და არც თქვენს ჭაღარა წვერს.“

აი მიზეზი მთავრობიდან ჩემი დათხოვნისა.

ამის შემდეგ მოხდა ბევრი ამბები: სომხებთან ომი, სადაც გავედი მოხალისედ; მერე ახალ-ციხის ამბები, სადაც მივიღ მონაწილეობა ნ. ჟორდანიას პირადი თხოვნით.

ახალ-ციხის, ახალ-ქალაქისა და არტაანის აღების შემდეგ, იმავე 1919 წლის მარიაპოლისტვეში, მიმიწვიეს სამხედრო სკოლის უფროსად.

1920 წლის აპრილში, ამ თანამდებობაზე ყოფნის დროს, გამგზავნეს ადერბეიჯანში ჩვენი მათთან სამხედრო კავშირის გამოსაცოცხლებლად, რადგან დღიდან მისი დაარსებისა (1919 წლის ზაფხული) არაფერი არ გაკეთებულყო.

დაბრუნებისას კინალამ არ ჩაუვარდი ხელში რუსებს.

იმავე აპრილის (1920 წ.) დამლევს დამნიშნეს მთავარ-სარდლად. ეს ომი გავათავეთ მტრის დევნით ჩვენს საზღვრებს იქით.

იმავე წლის ზაფხულში ოსების შემოტვეა უკუ ვაგდეთ; მივიღეთ ინგლისელებისაგან აჭარა და ბათომი.

მაგრამ დაბრუნდა გენ. ოდიშელიძე, და მე მაშინათვე გამანთავისუფლეს სამსახურიდან.

ერთი-ორი თვის შემდეგ, როცა გამოაშკარავდა რუსების განზრახვა საქართველოზე დაცემისა, გენ. ოდიშელიძე, — იმ დროს სამხედრო მინისტრის თანაშემწე, — დაინიშნა მთავარ-სარდლად.

1921 წლის 16 თებერვალს მე ვიყავი დანიშნული მთავარ-სარდლად. გენ. ოდიშელიძე, გადაყენებული თავის თანამდებობიდან, იყო დანიშნული ნ. ჟორდანიას მრჩეველად. ამისთანა თანამდებობა არ არსებობდა ჩვენს სამხედრო კრებულში. მაშასადამე, ნოე ჟოდანიძემ ბოლომდე არ მოიშორა იგი. საკვირველი ის არის, რომ „ჩემი წარ

სულში“ არსად არ არის აღნიშნული, რა მიზეზი იყო ჩემი დათხოვნისა სამსახურიდან.

პირველი ჩემი დათხოვნა მოხდა 1918 წელს შედეგად ჩემი წინააღმდეგობისა გვარდიის ორგანიზაციისა, როგორც სამხედრო ძალისა;

1919 წლის იანვარში სომხებთან ომის შემდეგ;

1919 წლის მაისში ახალ-ციხის ამბების შემდეგ;

1920 წელს რუს-ბოლშევიკებთან ომის შემდეგ;

1921 წლის მარტში, სტამბოლში ჩამოსვლისას. მიზეზი ჩემი უკანასკნელი დათხოვნისა ის იყო, რომ „ჯარი აღარ არსებობს“-ო.

* * *

ახლა ოფიცრებზე:

აი რასა სწერს ნოე ჟორდანიას მათზე (გვ. 165 და 166):

1919 წ. მთიელთა საშველად ბოლშევიკების წინააღმდეგ იყო გაგზავნილი ადერბეიჯანით „ჯარის ნაწილები“. სინამდვილეში კი იყო გაგზავნილი ლეო კერესელიძე და მისი მოხალისეთა რაზმი; იქ ისინი იყვნენ განიარაღებული ადერბეიჯანის მთავრობის განკარგულებით, რომელმაც გამოაცხადა, რომ ისინი ჰყიდდნენ თავის იარაღს.

ამ გარემოებამ მისცა ნ. ჟორდანიას საბაზი დაეწერა შემდეგი: „გამოკვლევამ დაამტკიცა ნაწილობრივ ბრალდება, ასეთი ხულიგანები ერიენ ჯარში, მაგრამ ეს იყო უმცირესობა რუსის ჯარში ნამსახური ოფიცრების მეთაურობით. საზოგადოდ ჩვენ დავგვლუპა ამნაირმა ოფიცრობამ, მას არ ქონდა არავითარი პატრიოტიზმი, ყველაფერს უყურებდა გამორჩენის თვალსაზრისით, ცარცვავდენ სისტემატიურად პოლკებს—ერთი სიტყვით ეს რუსეთუმე ხალხი იყო ნამდვილი რისხვა ჩვენი საქმისათვის.“

171 გვერდზე კიდევ სწერს ოფიცრებზე: „ჩვენი მთავარი სატკივარი იყო სამხედრო ძალის მეთაურობის მოწყობა. ქართული ოფიცრობა იყო გაზრდილი რუსის ჯარში და შკოლაში, იყო იმავე დროს რუსის ორიენტაციის, მხოლოდ არა ბოლშევიკურ, არამედ თეთრის. ჩვენთან მოდიოდა უმთავრესად ბოლშევიზმის სიძულვილით და არა თავისუფლების სიყვარულით.“

აქვე კიდევ ერთხელ აძაგებს გენ. ოდიშელიძეს და 172 გვერდზე ათავებს ასე: „დარჩა ოდიშელიძე, ე. ი. დარჩა უხელმძღვანელო-

ბა, უპლანობა, მოუმზადებლობა, ალალ-ბედობა. შემოდიოდა საჩივრები ჯარის ნაწილებიდან, რომ ფული იფლანგება, ხოლო სასმელსაჭმელი კი უვარგისიაო და სხვ. ვნიშნავდი რევიზიებს, მაგრამ არა გამოდიოდა რა. ერთი გამფლანგველის ალავს იჭერდა ასეთივე ოფიცერი, ჩვენი ოფიცრობის უმრავლესობა მთელს ჩვენს საქმეს უყურებდა როგორც დროებით წარმავალ მოვლენას, რომელიც შესწყდება, როგორც კი რუსეთი აღდგებაო, ამიტომ ხელს ითბობდენ. საზოგადოდ წრეს და კლასებს შორის ერთად-ერთი ამ ოფიცრობის უმრავლესობა არ აღმოჩნდა თავის სიმაღლეზე, მოკლებული ყოველივე პატრიოტულ რწმენას.“

აი რასა სწერს ქართველ ოფიცრებზე საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე. გადაგვარებულებად ასახელებს ხან „უმცირესობას“, ხან „უმრავლესობას“.

განა შეეფერება მთავრობის თავმჯდომარეს ასეთი ბრალდებანი?!

სინამდვილე კი სულ სხვა იყო.

აი რამოდენიმე მაგალითი:

სამხედრო სკოლაში იყვნენ მოსამსახურე-მუშები; ოფიცერი, ვის განკარგულებაშიც ეს მუშები იყვნენ, იღებდა ნაკლებს ჯამაგირს, ვიდრე მუშა.

ოფიცრებს - მასწავლებლებს ლექციებისათვის ეძლეოდათ იმდენი ფული, რაც ძლივს ჰყოფნიდათ ტრამვაისათვის.

მე, სამხედრო სკოლის უფროსი, ვიღებდი ჯამაგირს 6.000 მანეთს. ერთხელ პოლკოვნიკი სტოქსი, ინგლისელი, ანტანტის წარმომადგენელი და მე მივდიოდით რუსთაველის გამზირით. ერთმა მათხოვარმა მოგვემართა თხოვნით, და პოლკოვნიკმა სტოქსმა მისცა მას 5.000 მანეთი.

ომის დროს დაქვრივებულ ოფიცრის ცოლს არ ეძლეოდა სარჩენად პენსია: არც აძლევდნენ მის დასამარხად დახმარებას.

მახსოვს, კაპიტანი მარინაშვილი ახალ-ციხის ამბების დროს ყველგან აშენებდა ხიდებს, აკეთებდა და ასწორებდა გზებს, სწმენდა და თოვლისაგან და ასწორებდა გზას ხანიორის უღელტეხილზე და სხვა; შეეყარა ჭლექი, ვითხოვეთ 5,000 მან, აბასთუმანში გასაგზავნად; უარი მივიღეთ, და გარდაიცვალა.

თუ ოფიცრობა იყო გამსჭვალული მხოლოდ „ბოლშევიკურა რუსეთის სიძულვილით“, როგორც ადასტურებს ნ. ჟორდანიას, მაშინ დენიკინთან წავიდოდნენ, მით უმეტეს, რომ საქართველო ამ დროს არ უტევდა ბოლშევიკებს, ის მხოლოდ იგერიებდა მათ შემოსევას.

რუსულ ჯარში რუსეთის არც ერთ ერს არ ჰყავდა ისეთი ოფიცრობა, როგორც ქართველებს, — მუდამ სახელმოხვეჭილი და წარჩინებული. მე შევადგინე ახალციხის ამბების დროს გენერლების სია; 25 გენერალთა შორის 23-ს ჰქონდა მიღებული წმინდა გიორგის ჯვარი.

ახლა გადავალ ჩვენს სამხედრო მოქმედებებზე და გზა-და-გზა აღვადგენ სიმართლეს.

1918 წლის ქრისტიანობისთვის სომხებმა დაიწყეს ომი ჩვენს წინააღმდეგ.

134 და 135 გვერდზე აი როგორ არის აღწერილი ეს ომი: ინგლისელი ბრაიდფორდი შემოვიდა ნ. ჟორდანიასთან და დაემუქრა „დიდხანს აქ ვერ იბატონებთო“, და წავიდა. „ცოტა ხნის შემდეგ მუქარა სისრულეში მოიყვანა, — სომხები შემოგვასია. რა სურდათ?!“

მერე ხსნის, რომ სომხებს უნდოდათ თბილისის დაჭერა და ქართული მთავრობის გადასვლა ქუთაისში.

თურმე ეს იყო მიზეზი ომისა.

მთავრობის თავმჯდომარე ძალიან ადვილად ხსნის ომის მიზეზს.

8 ქრისტიანობისთვის სომხებმა დაიწყეს შემოტევა; მთავრობამ გამოაცხადა მობილიზაცია მხოლოდ 18 ქრისტიანობისთვის. თუ სომხებს თბილისის დაჭერა უნდოდათ, რას ელოდა მთავრობა და რატომ არ აცხადებდა მობილიზაციას უფრო ადრე?!

სინამდვილე შემდეგშია:

1919 წელს არის გამოცემული ჩვენი მთავრობის მიერ წიგნი „იზ ისტორიი არმიანო-გრუზინსკიხ ოტნოშენიჰ“. ამ წიგნიდან სჩანს, რომ სომხებმა მოითხოვეს ბორჩალო და ახალ-ქალაქი, და არა თბილისი.

თურმე 1917 და 1918 წ. ჩვენი მეთაურები ჰპირდებოდნენ სომხებს ამ მაზრებს, რადგანაც მცხოვრებთა უმრავლესობა იქ იყო სომხები. სანამ არსებობდა ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკა, ამას არა

ჰონდა მნიშვნელობაო, ამბობდნენ სომხები, და რესპუბლიკების გამოცხადების შემდეგ მოითხოვდნენ დაპირების ასრულებას.

ამისთანა დათმობა ჩვენი ძველებური მიწა-წყლისა, ცოტა არ იყოს, წინდაუხედავია და არც „მცხოვრებთა უმრავლესობის დებულება“ არის სწორედ გაგებული.

რაც შეეხება ომის აღწერას (გვ. 135), არც ეს გახლავთ სწორე. თურმე, როგორც ამბობს ნ. ჟორდანიას, „ბოლნისთან მოეყარა თავი სომეხთა მთავარ საომარ ძალას“, თურმე „აქ მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა მათ და ჩვენს გვარდიას შორის“. მერე სწერს ნ. ჟორდანიას: „ამასობაში რეგულიარული ჯარი ნაწილობრივ გამოვიდა საბრძოლველად და გაიმართა რეგულიარული ომი.“

ასეა აღწერილი ამ ომის მსვლელობა.

სინამდვილეში კი იმ მიმართულებით, სადაც იყო გაგზავნილი გვარდია ნ. ჟორდანიას პირადი ბრძანებით (გვ. 135), ბოლნისის სომხებს ჰყავდათ მხოლოდ ჯარის ერთი ბატალიონი და ბოლნისის მცხოვრებნი და არც ერთი ზარბაზანი. მათი მთავარი ძალა კი წამოვიდა რკინის გზის გასწვრივ, სადაც დამარცხდა შულავერთან, და დაამარცხა ჩვენმა ჯარმა, რომელმაც ხელთ იგდო მათი ოთხი ზარბაზანი, დაიბრუნა შულავერი და სადახლო და დაიწყო მტრის დევნა

აქ უნდა დავუმატო, რომ ბოლნისის მიმართულებით, სადაც გახლდათ გვარდია, პირველ შეტაკებაში მტერმა ჩაიგდო ხელში ჩვენი ზარბაზნები. მაღლობა ღმერთს, ზარბაზნები დავიბრუნეთ ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მაისურაძის, გვარდიის შტაბის წევრის, თაოსნობით. უკანასკნელმა ამას შესწირა თავისი სიცოცხლე.

სრულებით არაფერს ამბობს ნ. ჟორდანიას, თუ რით გათავდა ომი. გათავდა იმით, რომ ის მიწა-წყალი, რასაც ჩვენ არ ვუთმობდით სომხებს, სადავოდ გავხადეთ, ესე იგი, მხედრულად მოგებულ ომი პოლიტიკურად წავაგეთ

ახალ-ციხის ამბებზე, რის შედეგადაც დაკარგული გვქონდა ახალ-ციხე და ახალ-ქალაქი, მთარობის თავმჯდომარე არაფერსა სწერს, ვითომც ეს ამბავი არც მომხდარაყოს.

1920 წ. ომზე ბოლშევიკების წინააღმდეგ სწერს მხოლოდ შემდეგს (169 — 170): „მოგვადგა საზღვარზე მაისის დასაწყისს, მივიღეთ სასწრაფო ზომები, გამოვაცხადეთ სამხედრო წესები. გვარდი-

ის მობილიზაცია და სხვ. მთავარ-სარდლად დაინიშნა გენ. კვინიტაძე. ყველა ჩვენს ღენერლებსა და პოლკოვნიკებს შორის ეს პირი მიგვაჩნდა აქტიური, სწრაფი, მომქმედი, მხოლოდ ჯიუტი და მიუკარებელი, მაგრამ უკეთესი არავინ იყო, და უნდა შევრიგბოდით ამას.“

შემდეგ სწერს: „პირველი შეტაკება მოხდა წითელ ხიდზე, მტერი დაამარცხა გვარდიამ, მხოლოდ გაკვირვებით ამბობდენ, თათრები ყველა გაიქცენ და მათ შორის არეული რუსებმა თავი შემოგვაკლესო. მოკლული აღმოჩნდენ ყველა რუსი, არც ერთი ადერბეიჯანელი.“

შემდეგ: „სწორედ ამ დროს მოხდა მოსკოვთან ხელშეკრულების დადება და **მით ომიც შეჩერდა**“ (ხაზი ჩემია).

სამხედრო სკოლაზე ბოლშევიკების თავდასხმის შესახებ არ არის ერთი სიტყვა, მიუხედავად იმისა, რომ სკოლის შემადგენლობა, როგორც იუნკრები, აგრეთვე ნაცვალთა ათასული, დარჩა ერთგული სამშობლოსა და მთავრობისადმი.

1920 წლის 7 მაისს გრ. ურატაძემ მოაწერა ხელი ხელშეკრულებას მოსკოვთან მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს ქართული სიხლი იღვრებოდა ჩვენს საზღვარზე რუსებთან ბრძოლაში.

რაც შეეხება გვარდიის მოქმედებას წითელ ხიდთან, რადგან ნ. ჟორდანიას აცხადებს, რომ ამ ხიდთან „გვარდიამ დაამარცხა მტერი“, უნდა ვსთქვა შემდეგი;

ამ ხიდთან მოხდა შეტაკება მხოლოდ თავმცველებისა (ავანგარდისა) და ამიტომ რუსების ჯარი არ იყო დამთავრებულათ დამარცხებული.

რაც შეეხება თვით გვარდიის მოქმედებას, უნდა აღვნიშნო, რომ ეს ორგანიზაცია იყო სრულიად უვარგისი ბრძოლისათვის, როგორც ეს აღმოჩნდა სომხებთან ომში, ახალ-ციხეში, წითელ (გატეხილ) ხიდთან და განსაკუთრებით 1921 წელს ჩვენს უკანასკნელ ომში.

წითელ ხიდთან პირველ შეტაკებაზევე გვარდიის ნაწილებმა დასტოვეს ბრძოლის ველი, და აქ. პარიზში, ახლაც ცოცხალნი არიან ის პირნი, რომლებიც მათრახებით აბრუნებდნენ მათ ბრძოლაში.

შემდეგში, როცა ჩვენ ვაწვევბოდით მტერს და ის იხევდა, ერთ ღამეს გვარდიამ დასტოვა თავისი პოზიციები; ძლივს-ძლივით შე-

აჩერეს წითელ ხიდთან და მეორე დღეს უბრძოლველად დაიკავეს დატოვებული ადგილები, მტერს კი არ გაუნძრევია ხელი.

18 მაისს სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე და მე გავემგზავრეთ ფრონტზე ნ. ჟორდანიას თანხმობით. უკვე გაცემული იყო ბრძანება 19 მაისისათვის მთავარი შეტევის დაწყებისათვის, და ჩვენ გვქონდა ადერბეიჯანელებთან დადებული პირობა, რომ ისინი მოახდენდნენ რუსების ზურგში აჯანყებას, რაც მართლაც მოახდინეს 25 მაისს განჯაში. 19 მაისს, 12 დღის შემდეგ ბოლშევიკებთან ხელშეკრულების დადებისა, სადახლოში მივიღეთ ნ. ჟორდანიას ბრძანება ომის შეჩერებისათვის. „და მით ომიც შეჩერდა“-ო, ამბობს ნ. ჟორდანია.

ერთ ღამეში მოხდა უმიზეზოდ ცვლილება.

ეს იყო 1920 წელს, ზაფხულში, როცა გაჩაღდა ომი ბოლშევიკებისა პოლონელებთან და ვრანგელთან. ჩვენს მხარეს ბოლშევიკების ერთი დივიზია*) იყო ისე დამარცხებული, რომ ფრონტიდან მოხსნეს; მეორე დივიზია დავამარცხეთ და ვდევნიდით. ჩვენი ცნობით ბოლშევიკებს ჰყავდათ კიდევ მხოლოდ ერთი დივიზია ბაქოსთან, შეიძლება მეტიც, ჩრდილო-კავკასიიდან წამოსული. ამ დროს მე მყავდა 40 ათასზე მეტი ხიშტი.

25 მაისს ადერბეიჯანში მოხდა აჯანყება; ვფიქრობ, რომ ჩვენს გამარჯვებას შეიძლება მოჰყოლოდა ჩრდილო-კავკასიელების აჯანყება ბოლშევიკების წინააღმდეგ, როგორც ადერბეიჯანში.

აი როდის დავკარგეთ ჩვენი სამშობლო, და არა 1921 წელს.

ამის მაგივრად მოხდა უცნაური ამბავი: თანახმად ბოლშევიკური ადერბეიჯანის მოთხოვნისა, ჩვენი გამარჯვებული ჯარი იხევს წითელ (გატეხილ) ხიდის აქეთ; ეს ჩვენი დამარცხებული მტერი (ბოლშევიკური ადერბეიჯანი) მხოლოდ ამ პირობით თანხმდებოდა საზავო მოლაპარაკებაზე.

ამ ომის შემდეგ მივიღე ნ. ჟორანიასაგან ერთი უცნაური საყვედური: აი, თქვენ აიღეთ ათი მილიონი მანეთი თბილისის გასამაგრებლად, და ეს სიმაგრეები სრულებით არ დაგვჭირებია“-ო.

„მადლობა ღმერთს, რომ არ დაგვჭირდა“, ვუპასუხე.

აი, რა პატრონი ჰყავდა საქართველოს!..

---

*) ამ დროს ბოლშევიკების დივიზიაში ითვლებოდა 4.500--5.000 კაცი.

„ჩემი წარსული“-დან გამოდის, რომ სომხებთან ომში ჯარს თითქოს არ მიუღია მონაწილეობა; არც 1919 წელს ახალ-ციხის ომში, სადაც გვარდიის წასვლის შემდეგ, რაც მოხდა თანახმად მათი მოთხოვნებისა, ჯარმა დაამარცხა მტერი ფოცხოვში, გადალახა საზღვარი და დაუბრუნა არტაანი საქართველოს.

აქ არ შეიძლება არ დავუმატო, რომ ამ ომის შემდეგ ქალაქი არტაანი, ჩვენი სისხლით აღებული, გადაეცა სომხებს.

არტაანი, მტკვრის მარცხენა მხარე, სადაც იყო მხოლოდ ყაზარმები, დარჩა ჩვენს ხელში, მაგრამ ახალ-ქალაქიდან ჩვენი იქ მისვლა შეიძლებოდა მხოლოდ სომხების ნებართვით, რადგანაც ხანირით იქ მიდიოდა ცუდი გზა და თვით უღელტეხილი 6 თვე იყო დაფარული თოვლით.

ნ. ჟორდანიას ყველგან აქებს გვარდიას: „გვარდიამ დაამარცხა მტერი წითელ ხილთან“; „გვარდიამ დაამარცხა ბოლნისთან მთავარი ძალა სომხებისა,“ ე. ი. გამოჰყავს მხსნელად საქართველოსი.

სინამდვილეში კი სწორედ ეს ორგანიზაცია იყო ერთ-ერთი მიზეზი ჩვენი დაღუპვისა.

* * *

ეხლა შევეხოთ 1921 წლის ომს (გვ. 173—174—175).

ბაქოდან ჩამოვიდა ჩვენი წარმომადგენელი ვანო ხუნდაძე. „ჩამოვიდა მოულოდნელად,“ ამბობს ნ. ჟორდანიას, „და დაწვრილებით გვიამბო, აშკარა იყო მოსკოვის განზრახვა. დავფაცურდით, თავდაცვის საბჭო დავაარსეთ და შეუდექით მზადებას ჩუმად, არავის გაეგო რაშია საქმე. ეს საიდუმლო იყო საჭირო, რომ ხალხში პანიკა არ გამოეწვია და მორალური კრიზისი არ შეგვექნა. საბჭოს დაარსება მოხდა 11 ნოემბერს.“ საქართველოს არასოდეს არ ჰქონია თავდაცვის საბჭო, რის წყალობითაც სინამდვილეში არავინ იყო სახელმწიფოს თავდაცვის პასუხისმგებელი. ეს იყო 1918, 1919, 1920 წლებში.

როცა 1920 წელს მე გამხადეს მთავარ-სარდლად, მოვითხოვე ამისთანა დაწესებულების დაარსება, რადგანაც სახელმწიფოს თავდაცვის გეგმა არ დამხვდა. დებულება და მისი შემადგენლობა შევადგინე მაშინათვე.

1920 წელს სამსახურისაგან განთავისუფლების შემდეგ ეს თავდაცვის საბჭო გააუქმეს, მიუხედავად იმისა, რომ მხოლოდ მშვი-

დობიანობის დროს იყო საჭირო ეს დაწესებულება. მხოლოდ ამ დროს შეიძლება ომისათვის მომზადება, ესე იგი იარაღის, ტანსაცმელის, სურსათისა და ყველაფრისა, რაც ესაჭიროება ჯარს და განსაკუთრებით თავდაცვის გეგმისა, ჯარის მობილიზაციის ძირითადი დებულებანი, ჯარის მოწყობა, საზღვრების გამაგრება; რასაკვირველია, მომავალი მთავარ-სარდალი უნდა იყოს ამაში ჩახედული და ემზადებოდეს ომისათვის. ჩვენში კი ომისათვის მომზადება იყო მობილიზაცია, მთავარ-სარდალის დინიშნვა კი ხდებოდა უცბათ.

თუ როგორ იყო მოწყობილი ჯარი და მისი მობილიზაცია, არ შევრჩერდები ამაზე.

„კორბიელის *) საშუალებით მოვაწყვეთ საფრაგეთში ყიდვა 60 ყუმბარია,“ ამბობს ნ. ჟორდანიას. რა არის ეს 60 ყუმბარა? ერთ ბატარეას ბრძოლაში არ ეყოფა ნახევარ საათს. ვგონებ, ეს რიცხვი შეცდომაა.

* * *

176 გვერზე ბრალსა სდებს გენ. ოდიშელიძეს და გენ, ზაქარიაძეს, რომ ბოლშევიკების მიერ სომხეთის დაპყრობის შემდეგ ეგრედწოდებული „სადავო ადგილებში“ შევიყვანეთ ჩვენი ჯარები. ეს მიაჩნია ნ. ჟორდანიას შეცდომად სამხედრო თვალთაზრისით, და იყო წიმაალმ ეგი.

“მაგრამ“, ამბობს, „ჩვენმა სტრატეგებმა ასე გადასწყვიტეს, თავდაცვის სიმაგრედ დაინახეს ძველებურად მთა - გორი და არა თვით მცხოვრებების სულისკვეთება.“

ამით, ვგონებ, თვით ადასტურებს, რომ სომხებს ჰპირდებოდა ბორჩალოსა და ახალ-ქალაქსა.

რომ თავისი შეცდომა სხვას გადააბრალოს, ახალი სტრატეგიაც გამოიგონა!

როცა იქ მყოფი ჩვენი ჯარის ნაწილები დამარცხდნენ და გენ. ოდიშელიძემ ნაწილების დაფანტვა-დალაგება დააბრალა აკაკი ჩხენკელს, „გული მომივიდა, ვინ არის ჯარების უფროსი — თქვენ თუ ჩხენკელი თქვა და გამოვუცხადე დაუყოვნებლივ გადადგეს.“

მაგრამ ეს არ მოიყვანა სისრულეში.

---

*) საფრანგეთის სამხედრო მისიის მოთავე,

შემდეგ: „გავმართეთ თათბირები, მთავრობის სხდომა, გადაწყდა კვინიტადის დანიშნვა მთავარ-სარდლად.“

„გადავსწყვიტე მასთან წინასწარი მოლაპარაკება, შეხვედრისთანავე დაიწყო თავდასხმა უმთავრესად ოდიშელიძეზე, უწოდა ნეტად უზრდელი სახელი, გადავიდა სხვებზე, გამოდიოდა რომ არავინ არაფრად არ ვარგა, ომი წინ და წინ წაგებულა, თბილისი უნდა დავტოვოთ, მცხეთაზე გავმაგრდეთ, ერთი სიტყვით დაუწყობელი აფორიაქებული საუბარი და პლანები. მე ევი გამოვთქვი მის ვარგისობის შესახებ ვიწრო წრეში, გვიან იყო.“

რატომ გვიან? რისთვის გადასწყვიტა წინასწარი ლაპარაკი?

არავითარი წინასწარი ლაპარაკი ნ. ჟორდანიასთან არა მქონია. რად უნდოდა წინასწარი ლაპარაკი ჩემთან? განა არ მიცნობდა? განა არ ვიყავი ამის წინათ ჯარებელს სათავეში ომის დროს? ეს „წინასწარი ლაპარაკი“ მოიგონა უთუოდ იმიტომ, რომ ჩემატეზინა თავის მოგონებებში ჩემთვის მეტად დამამცირებელი ლაპარაკი.

მერე როგორ შეიძლებოდა ამისთანა მდგომარეობაში გალანძღვა გენ. ოდიშელიძისა და დამცირება სხვა გენერლებისა და ლაპარაკი „თბილისის დატოვებაზე“, „მცხეთაზე გამაგრებაზე“, ჯერ კიდევ მთავარ-სარდალიც არ ვიყავი და, რაც მთავარია, არც მეცოდინებოდა ჩვენი ჯარების მდგომარეობა.

ჩემი დანიშნვა მთავარ-სარდლად მოხდა სულ სხვანაირად: მე ვიყავი ავად და 15 თებერვალს ის იყო წამოვდექი. ამ დღეს, სალამოს 9—10 საათს დამირეკა ტელეფონი ვ. ჯუღელმა. მკითხა, რას ვაპირებ შექმნლ პირობებში. არ ვიცოდი, რა ხდებოდა, რადგანაც არ ვიყავი სამსახურში და ვიცოდი მხოლოდ, რომ დაიწყო ომი.

„განა ისე ცუდათ არი საქმე, რომ ჩემი თავი გჭირდებათ?“, ვკითხე. იმან დაიწყო ტელეფონით ახსნა. შევაჩერე და ვუთხარი: „არა ღირს ტელეფონით ამაზე ლაპარაკი, მე მოვალ თქვენთან, რადგან ჩემი სახლი სწორედ გვარდიის შტაბის პირდაპირ არის.“

„არა, მე მოვალ თქვენთანა“-ო, და მოვიდა.

ამიხსნა მდგომარეობა. სადაო ადგილებში მყოფი ჯარი იყო დამარცხებული, მკითხა, თუ მივიღებ მონაწილეობას ამ ომში. ვუთხარი, რომ მთავრობას არა ერთხელ დავუძახივარ, და თუ დამიძახებს, რასაკვირველია, მოვალ, რადგან სამსახურიდან განთავი-

სუფლებისას მუდამ ვეუბნებოდი მთავრობას,—თუ დაგჭირდებით, გეახლებით.

მე მივხვდი, რატომ ვ. ჯუღელი მოვიდა ჩემთან, და ვუთხარი: „თქვენ იცით, რომ მე ვიცი თქენი გადაჭრით მოთხოვნა სამსახურიდან ჩემი დათხოვნისა, და შეიძლება გეფიქრათ, რომ ეს გარემოება მიზეზი იყოს ჩემი უარისა; ამიტომ პირადად მობრძანდით. ჩემთვის ეს წვრილმანია. ნუ სწუხდებით, თუ მთავრობა დაძიდახებს, რასაკვირველია, როგორც მუდამ, მოვალ.“

წავიდა და ერთი-ორი საათის შემდეგ უკვე საწოლში ვიყავი, მოვიდა ავტომობილი და წამიყვანა ნ. ჟორდანიას ბინაზე.

შევედი. დიდი მაგიდა; ზედ რუქა, სათავეში ზის ნ. ჟორდანიას, ნ. რამიშვილი და სხვები ამ მაგიდის ირგვლივ და აგრეთვე მეორე, ამასთან შეერთებულ ოთახშიც, ხალხი; სულ იქნებოდა 30 კაცამდე. გენ. ოდიშელიძე და გენ. ზაქარიაძე პირველ ოთახში. კუთხეში. ნ. ჟორდანიამ ამიხსნა მდგომარეობა. აღმოჩნდა უარესი: თურმე დამარცხებულა არა მხოლოდ ხრამის იქით მყოფი ჯარი, არამედ წითელ ხიდთან მყოფი ნ ბატალიონი გენ. ჯიჯიხიას მეთაურობით გაგზავნილი მათ საშველად აგრეთვე იხევდა. ამას ნ. ჟორდანიამ დაუმატა, რომ ხვალ დილით ადერბეიჯანიდან იწყებს შეტევას რუსის ჯარი წითელი ხიდით, სწორედ საიდანაც მოხსნილი იყო ჯიჯიხიას ბატალიონები, და დამისვა კითხვა: „თქვენი გეგმა.“ მე ჯერ არ ვიცოდი, სად იყო დალაგებული დამარცხების შემდეგ ჩვენი ჯარის და გვარდიის ნაწილები, გვყავს თუ არა მაშველი ჯარი და სად არის ის. ერთი სიტყვით, სრულებით არ ვიყავი გაცნობილი ნამდვილ მდგომარეობას და რა უნდა მეპასუხა ამისთანა კითხვაზე? მოდი და ნუ გამოხვალ მოთმინებიდან. ვუპასუხე აღელვებული: ნოე ნიკოლაევიჩ, ომის გეგმას ჰქმნიან ისე, როგორც ქალი ჰქმნის ბავშვს, ჯერ მშვიდობიან დროს თანდათანობთ უნდა ყოფილიყო მომზადებული ომის გეგმა, სადაც უნდა ყოფილიყო გარჩეული ყველა შემთხვევები. ამიტომ სარდლობას ალბათ ექნება გეგმა მომავალი მოქმედებისათვის. მე კი შემოძლიან მხოლოდ დავეთანხმო ან შევიტანო შესწორებანი.“ ნ. ჟორდანიას შეკითხვაზე გენ. ოდიშელიძემ უპასუხა, რომ ჯარს გაუგზავნა ბრძანება, დაიხიოს ხრამზე. ჩემს შეკითხვაზე, —სად და როგორ არის დალაგებული ჩვენი ჯარი, სარდლობამ ვერ მიპასუხა.

მაშინ ჩაერია ამაში ნ. რამიშვილი და გაშალა თავისი გეგმა. მოკლედ, — უნდა მოვაგროვოთ ჯარი ფოილოსთან, იქიდან გადავიდეთ მდინარე მტკვარზე და შევუტოთ მტერს ზურგში. რასაკვირველია, ვერ შევუთანხმდებოდით ამისთანა უცნაურ გეგმას, მტერი უკვე ხრამზეა, ჩვენი ჯარები იხევენ და გაფანტულიც არიან, რაც გამოჩნდა ნათლად მეორე დღეს დილით. ხვალ დილიდანვე მტერი წითელ ხიდიდან და ბორჩალოდან წამოვა თბილისზე, სანამ მოვაგროვებთ ფოილოსთან ჯარს, მტერი შემოვა თბილისში, რადგან წინააღმდეგობას ვერავინ გაუწევდა ლორიდან და ბორჩალოდან მომავალ მტერს.

ჩემს შეკითხვაზე, რა გვაქვს ფოილოსთან მტკვრის ვადასასვლელად, მივიღე პასუხი: „იქ არის ერთი ბორანი.“ „თქვენ კუკიდან ვერაზე ვერ გადაიყვანთ ჯარს ერთი ბორნით, როგორ უნდა გადაიყვანოთ მტკვარზე, როცა გაღმა ნაპირი მტრის ხელშია?“, იყო ჩემი პასუხი.

არაფერმა მიშველა, ვერ დავაჯერე, ხელის აწევით დაადგინეს ამ გეგმის მიღება და ჩემი დანიშნვა მხოლოდ ფოილოსთან ამ ჯგუფის სარდლად.

კრება დაიშალა. ზოგს ეგონა, რომ მე ვიყავი დანიშნული მთავარ-სარდლად. (აქ, პარიზში, ბენია ჩხიკვიშვილმა მითხრა, რომ ამ სხდომაზე მან ასწია ხელი, რომ ვყოფილიყავი დანიშნული მთავარ-სარდლად).

როცა ყველა წავიდა, შევაჩერე ვ. ჯულელი და ვუთხარი ნოე ჟორდანიას: „თქვენ შეგიძლიანთ იფიქროთ, რომ მე ვარ შეთანხმებაში რუს-ბოლშევიკებთან, რომ მე ვარ სამშობლოს მოლაღატე და სხვა ამისთანები. ჩემთვის ამას მნიშვნელობა არა აქვს; მიღებული გეგმა განუხორციელებელია; მანამ მოვაგროვებთ ფოილოსთან ძალას, მტერი შემოვა თბილისში, რადგანაც მას წინ ვერავინ გადაუდგება. ამიტომ ეს გეგმა სწორედ მავნეა და მე ამ თანამდებობაზე უარს ვამბობ.“

აი, მაშინ ნ. ჟორდანიამ, და არა მე, დაიწყო გმობა გენ. ოდიშელიძისა, რომ ის უვარგისი სარდალია, რომ მას არ შეუძლიან ჯარების მართვა და სხვა ამისთანები. მე ვკითხე: „თქვენ გენ. ოდიშელიძეზე ამ აზრისა გახდით ეხლა, ჩვენი ჯარების დამარცხების

შემდეგ?“, „არა“, ამაყად მიპასუხა, მე ყოველთვის ამ აზრისა ვიყავი.“

იმას, რაც მოხდა კრებაზე, დაუმატეთ ეს მისი პასუხი და გაიგებთ ჩემს პასუხს: „მაშ თქვენის მხრივ ეს გახლავთ დანაშაული (ვსთქვი რუსულად — პრესტუპლენიე). რომ ამ კაცზე ხართ ამ აზრისა და იგი გყავთ მუდამ სამხედრო უწყების სათავეში და ომის დროს აბარებთ სამშობლოს დაცვას.“

გამოვეთხოვე და მივდიოდი, როცა ნ. ჟორდანიამ მითხრა: „მაინც ხვალ დილით მოდით შტაბში, მე დაველაპარაკები ზაქარიძეს, როგორ მოვიქცეთ.“

მეორე დღეს, 16 თებერვალს, მივედი შტაბში. (მტერმა შეუტია ჩვენს ჯარს სადავო ადგილებში 11 თებერვალს).

შუადღე გადასულიყო, უკვე ვიცოდით, ადერბეიჯანიდან რუსებმა გადმოლახეს საზღვარი, შეუტიეს გათენებისას ჩვენს ჯარს მისი მარცხენა ფრთის შემოხვევით, და ისიც ვიცოდით, რომ თბილისში უვე გამოჩნდნენ ბრძოლიდან გამოქცეულნი. ამ დროს გენ. ოდიშელიძე შემოვიდა იმ ოთახში, სადაც მე ვიყავი, და მითხრა: „გაბარებ ჯარს, გისურვებ გამარჯვებას.“

აი რა პირობებში მოხდა ჩემი დანიშნვა მთავარ-სარდლად.

გენ. ოდიშელიძე კი იყო დანიშნული მთარობის თავმჯდომარის, ნ. ჟორდანიას სამხედრო მრჩეველად, ესე იგი შეეძლო გაეწია ნ. ჟორდანიას წინაშე კონტროლი და აწონ-დაწონა და დაფასება ჩემი მოქმედებისა.

ახლა ყური უგდეთ, რასა სწერს ჩემზე (178 გვ.): „რამდენჯერ მივდიოდი (მივდიოდი დღეში ორჯერ) შტაბში, იმდენჯერ კვინიტაძე დაიწყებდა — ერთად-ერთი გამოსავალია უკან დახევა, გრძელი ფრონტის შემოკლება, მცხეთის მიმართულებით გამაგრება, ზარბაზნების დაწყობა მაღლობზე და იქიდან თბილისის დაცვა, მტერი ვერ შემოვა ქალაქში, ახლა კი გზას მოგვიჭრიან, შემოგვევლებიან და სხ. ეს ყოველ დღე.“

რასაკვირველია, ამისთანა ლაპარაკი არ მქონია ნ. ჟორდანიასთან. რომ ეს მოგონილია, სჩანს მისი სიტყვებიდან. აბა, როგორ ვეტყვოდი, რომ მცხეთიდან ზარბაზნებით არ შემოვუშვებ მტერს ქალაქში; რაღა დახევა მჭირდებოდა ამისათვის? სოღანლულის ქედი-

დან მცხეთამდე არა ნაკლებ 30 კილომეტრია, ჩვენი ზარბაზნები ისროდნენ მხოლოდ 7 კილომეტრზე.

ასე გამოჩნდება ხოლმე მოგონილი ტყუილი.

თვითონ ნ. ჟორდანიას უნდოდა დასაწყისში თბილისის დატოვება უბრძოლველად. მე ვიყავი, რომ შევაჩერე და ვუთხარი მას „მომეცით ათასი კაცი და შევებრძოლები მტერს, თბილისის დატოვება უბრძოლველად შეუძლებელია.“

და აი აქ, პარიზში, სპ. კელიამ მომაგონა და დასწერა კიდევ თავის გაზეთში „გუშაგ“-ში.

ნ. ჟორდანიას თურმე მისულა დამფუძნებელ კრებაში და იქ გამოუცხადებია, რომ უნდა დავტოვოთ ქალაქი უბრძოლველად, და რომ ეს არის მთავარ-სარდლის აზრიო.

1921 წელს, მთავარ-სარდლად ჩემი დანიშნვის დროს, როგორც მკითხველმა იცის, ნ. ჟორდანიამ „მოკლე წრეში“ გამოსთქვა აზრი ჩემს უვარგისობაზე და დამფუძნებელ კრებაში ეყრდნობა ამ „უვარგისი სარდლის“ აზრს.

სპ. კელიამ არ დაიჯერა და რამდენიმე წევრის თანხლებით მოვიდა ჩემთან და მკითხა: „მართალია, რომ ვტოვებთ თბილისს უბრძოლველად?“ ჩემი პასუხი იყო: „ტყვიას დავირტყამ თავში, ვიდრე დავუტოვებ მტერს დედა-ქალაქს უბრძოლველად.“

მთელი ჩვენი სამხედრო ძალების ნახევარზე მეტი უკვე იყო დამარცხებული და გაფანტულიც.

ამ ძალების დასახვედრად გავედი სანდარისკენ ვ. ჯუღელის თანხლებით და ვნახეთ: ხრამიდან მოდიოდა მწყობრათ ჯარისა და გვარდიის დანარჩენნი მხოლოდ 700—800 კაცი, მათ შორის ერთი ბატალიონი ჯარის პირელი პოლკისა პოლკ. გეგელაშვილის მეთაურობით.

* * *

მდგომარეობა შეიქმნა ასეთი:

მტერმა გადმოლაზა: ხრამი; გატეხილ (წითელ) ხიდიდან მოდიოდნენ რუსები.

ორივე მიმართულებით მტერი მოდიოდა თბილისზე. დასახვედრი მაშველი ძალა თბილისთან არ გვყავდა. რადგან ეხლა, როგორც ყოველთვის, როცა უცბად მიწვევდნენ მთავარ-სარდლად, არ დამხვედრია სახელმწიფოს თავდაცვის გეგმა, მაშინვე დავუსვი

მთავრობას ომის წარმოებისათვის მთავარი საკითხი, როგორც მო-
ვიქეცი 1920 წელს, ესე იგი ჩვენი წინააღმდეგობა თავდება თბი-
ლისში, თუ ომი გრძელდებოდა თბილისის დაცემის შემდეგაც? და-
ადგინეს, როგორც 1920 წელს, სრულებით სამართლიანათ, რომ
ომს არ ვათავებთ თბილისში და წინააღმდეგობას ვუწევთ მტერს
შემდეგშიც.

თანახმათ ამ დადგენილებისა, მაშინვე ყველა მინისტრები და
სამინისტროები იყო გადაყვანილი ქუთაისში, მთავრობის თავმჯდო-
მარე, საგარეო მინისტრის თანაშემწე კ. საბახტარაშვილი და დამ-
ფუძნებელი კრება კი რჩებიან თბილისში; ამათთვის მომზადებული
იყო განსაკუთრებული მატარებლები, და ყველას აუწყეს, რომ მზათ
იყვნენ ერთ საათში ჩამსხდარიყვნენ მატარებელში ასე, რომ თბი-
ლისის დატოვება და მისი ევაკუაცია იყო დადგენილი მთავრო-
ბის მიერ; ჯარების დაწევის დროს ამორჩევა კი, რასაკვირველია,
სარდლობას ეკუთვნოდა.

* * *

მივყვეთ წიგნს: 179 გვერდზე: მითომც მითქვამს: „გზა მო-
ჭრელია, რჩება ერთი ბილიკი—მცხეთისაკენ მიმავალი გზა,“ ყვე-
ლამ იცის, რომ ეს არ არის ბილიკი, ეს არის შარა-გზა, შემდეგ—
„ხოლო გარე-კახეთიდან მტერი მოდის მცხეთისაკენ“, ყველამ იცის,
რომ გარე-კახეთიდან მცხეთისკენ უნდა გამოიაროს თბილისზე.

* * *

„ჩემი წარსული“-დანვე ირკვევა, რომ ნ. ჟორდანიას სანდო
პირადი ინფორმატორი თურმე ყოფილა გენ. ლებედინსკი, რომე-
ლიც (გვ. 175) სჩანს იყო ურთიერთობაში ბოლშევიკურ მისიასთან,
რადგანაც მოაწყო საიდუმლო შეხვედრა თავის ბინაზე ნ. ჟორდა-
ნიასი ამ მისიის სამხედრო წარმომადგენელთან, რასაკვირველია, ბო-
ლშევიკური მისიის ნებართვით.

სასაცილოა და დამახასიათებელია ამ პაემანზე მომხდარი ლა-
პარაკი. თურმე ამ ლაპარაკის დროს ნ. ჟორდანიამ შეატყო, რომ ამ
წარმომადგენელს სრულებით არ სურდა მოსკოვის ჩვენზე თავდა-
სხმა. „ლებედინსკის ალბათ მასზე ჰქონდა გავლენა“-ო. და რომ
„ომი არ მოხდეს, უნდა ჩვენ წავიდეთ დათმობაზე, მაგალითად, და-
ჭერილი „ბოლშევიკების ტყვეების განთავისუფლება“.

შემდეგ, ეს მშვენიერია, „ვამჯობინე დაშინება და ვუთხარი: „კავკასიის ხალხები, იცით ალბათ, უკმაყოფილო არიან მოსკოვის რეჟიმით, თუ ამდენ ხანს არ ამდგარან, ამის მიზეზი ვართ ჩვენ“ და „როგორც კი ჩვენ თავს დაგვესხმებით, აჯანყებებს გავაჩალებთ ყველგან თქვენს ზურგს უკან. ამ საბუთო მასზე იმოქმედა. მხოლოდ მაშინ გავიგე, რომ ყოფილა დავალებული მოსკოვიდან მევენახე, ვინაიდან თქვა—ეს მართლა სერიოზულია, მოსკოვს ვაცნობებო.“

რასაკვირველია, აცნობა, რომ ამ აჯანყებების წინააღმდეგ მიეღოთ ზომები.

ასეთი გვეყვანდა მთავრობის თავმჯდომარე.

* * *

180 გვერდზე ამბობს, ვითომც მომიყვანია ორი საბუთი დახევის გადასაწყვეტად: „დამისახელა ორი: საბურთალოში ჩამოვიდნენ მოსკოვის მზვერავები კოჯრით. მაშასადამე გზა არის ღია. სამხედრო მეცნიერება ამბობს, რომ სადაც ორი მზვერავი გაივლის, იქ გაივლის მთელი როტაც, ხოლო სადაც გაივლის როტა, გაივლის იქ მთელი პოლკი.“

ჯერ ერთი,— კოჯორი ჩვენს ხელში იყო; ამას ვერ ვიტყვოდი. სინამდვილეში კი მტერი (მისი ნაწილები) ჩამოდიოდა არა კოჯრიდან და არა საბურთალოში, არამედ მანგლისიდან დიღმის მინდორში.

რაც შეეხება სამხედრო მეცნიერებას, ის ამისთანებს არ ამბობს. შეიძლება, როდისმე ლაპარაკში და არა ჩვენი უკანასკნელი ომის დროს, მითქვამს ერთ-ერთი ფრაზა, მგონი, კლაუზევიცისა: სადაც გაივლის ირემი, გაივლის კაცი, ხოლო სადაც გაივლის კაცი, გაივლის მთელი ჯარი. გასაგებია ამ სიტყვების აზრი.

რაც შეეხება მეორე საბუთს, ის არის გამოთქმული სრულეზით გაუგებრათ; ვერ გაიგებ რაშია საქმე. სინამდვილეში კი მდგომარეობა შეიქმნა ასეთი: 24 თებერვალს რუსის ცხენოსანმა ჯარმა უკვე გაიარა ნორიდან ოლგინსკოებით და ჰქონდა დაჭერილი მამკოდი, გლდანი, ავჭალა და ავჭალის რკინის გზის სადგურიც.

გვარდიამ ნავთლულის პოზიციები დასტოვა. ნაშუადღევს ალექსანდრე დგებუაძე მოვიდა ნავთლულიდან დაჭრილი, და მითხრა, რომ რუსებს გამოუჩნდათ ტანკები ან ჯავსნოსანი ავტომობილები; თვითონ ენახა.

შავნაბადის მონასტერი სოღანლუღის ქედზე, ორთაჭალას რომ დასცქერის, რუსებმა აიღეს.

დიღმის მინდვრიდან (ნახშირგორასთან) გამოჩნდა ჯერკიდევ დიღით, 24 თებერვალს, მანღლისიდან ჩამოსული მტერი (მოხვევების პატარა რაზმი შალვა ქარუმიძის მეთაურობით იძულებული იყო, დაეხია.

შიეძლება ითქვას, რომ უკვე გარშემორტყმული ვიყავი.

ასეთი შიეძენა მდგომარეობა თბილისთან.

საერთო მდგომარეობა კი იყო შემდეგი: მეთერთმეტე არმია გეკერისა 35.000 კაცის შემადგენლობით მოდიოდა ნაქოდან პირდაპირ თბილისზე. ერთმა მისმა ნაწილმა ზაქათალიდინ შემოუტია ჩვენს ნაწილებს კახეთში, სადაც მეთაურობდნენ გენ. ახმეტელი და გენ. ჭავჭავაძე, და აიძულა ისინი, დაეხიათ.

ჩრდილოეთიდან საქართველოს შემოესია მერვე არმია ლენკანდოვსკის მეთაურობით. ეს არმია უკვე მოდიოდა კავკავის გზით; მამისონის უღელ-ტეხილით და შავი ზღვის ნაპირით.

დუშეთთან გენ. ახმეტელი და გენ. ჭავჭავაძე ჩაუვარდნენ ხელში კავკავის გზით მოსულ ბოლშევიკებს. გენ. ახმეტელი გარდაიცვალა ტყვეობაში, გენ. ჭავჭავაძე კი ომის შემდეგ გამოუშვეს ტყვეობიდან.

მიღებული ზომები დახვეისათვის: გავგზავნე შანიძე მოხალისეთა რაზმით და ჯავსნოსანი მატარებლით ავჭალაში, და რკინის გზის სადგური გავწმინდეთ მტრისაგან. რომ დავაჯერო მტერი, კითომც ხვალაც ვრჩებით თბილისში, უკანასკნელი მაშველით (პირველი პოლკის ათასეული პოლკ. გეგელაშვილისა) შევუტიე საღამოს 8—9 საათზე შავნაბადის მონასტერს და, მგონია, უკან დავიბრუნეთ.

შუალამეს, 12 საათზე, დავიწყეთ საერთო დახევა.

პირადად მე ცხენ-და-ცხენ, 4 ზარბაზნით, 300 კაცით და ერთი ცხენოსანი მწყობრით გავედი თბილისიდან და დავიჭირე პოზიცია დიღმის მინდვრის იქით მუხათ გვერდზე, კოჯრიდან მომავალი ჯარების უზრუნველსაყოფათ დიღმის მინდორში ჩამოსული მტრისაგან. სოფელი დიღომიც მქონდა დაჭერილი ერთი ასეულით. ბრძოლის გაგრძელება თბილისისთვის გახდა შეუძლებელი და იძულებული

ბული ვიყავით დაგვეწყო დახევა მცხეთისკენ, რათა წინააღმდეგობა გაგვეგრძელებინა.

შემდეგ დღეს ველარ დავიხვედით.

სტამბოლში რომ ჩამოვედი, მივიღე თბილისიდან წერილი, სადაც მატყობინებდნენ: გეკერმა (ბოლშევიკების მთავარ სარდალი) წარმოსთქვა: თუ როდისმე შეიძლება მიეცეს დახევისთვის ვისმეს ჯილდო, გენ. კვინიტაძეს უნდა მიეცეს ყველა ჯილდოები, როგორ გამისხლტა ხელიდან. ასე დააფასა მტერმა ჩვენი დახევა.

*
* *
*

182 გვ. თურმე ნ. ჟორდანიას ჩაეძინა მატარებელში და გაიღვიძა, როგორც ამბობს, აღსტაფაში (აღსტაფა ადერბეიჯანშია). ნახა იქ ჯარის და არა გვარდიის ჯარისკაცები თბილისიდან წამოსულნი. დაჰკითხა და გამოარკვია, რომ ესენი იხევდნენ თბილისიდან „არც ერთი ოფიცერიო“. ვერ მიხვდა, რომ ეს იყვნენ დეზერტირები, რადგან არ ჰყავდათ ოფიცრები და რასაკვირველია დიდი ხნის დეზერტირები. ისიც ვერ მოიფიქრა, რომ ფეხით მომავალნი ვერ დაეწეოდნენ მის მატარებელს.

ეხლა ნახეთ ამ გარემოებიდან რა დასკვნა გამოიყვანა ნ. ჟორდანიამ. სწერს: „ახლა მივხვდი ყველაფერი, მცხეთის ფრონტი იყო მომიზეზება ომის გასათავებლათ, გავსწიე გორისკენ. აქ დამხვდა შტაბის და კვინიტაძის ვაგონები, ყველა უთავბოლოთ გაბნეული მის-მის კუნჭულში“.

ესე იგი, დარწმუნდა მთავარ-სარდალის ლალატში და არხეინათ მიემგზავრება გორისკენ, სადაც ნახა მთავარ-სარდალის და მისი შტაბის ვაგონები.

რატომ არ მივიდა მთავარ-სარდალთან. რატომ არ მოსთხოვა მას პასუხი, რატომ არ მიიღო სათანადო ზომები?.

იმიტომ, რომ ეს ყველაფერი მოგონილია აქ პარიზში, რომ როგორმე გააშავოს მთავარ-სარდალი, რომელმაც მასთან შესწყვიტა აქ ურთიერთობა და ნაცნობობაც.

მისდა საუბედუროთ, ამ დროს მე ჯერ ვიყავი მუხათვერდზე, სადაც ვესალმებოდი ჩვენს ჯარს, ტაბახმელის გმირებს, რომლებიც იხევდნენ გენ. ანდრონიკაშვილის მეთაურობით მტკვრის მარჯვენა ნაპირით.

აქედანვე ვუყურებდი გენ. მაზნიაშვილის მეთაურობით ჩვენი ჯარის ნაწილებს, რომ იხევდნენ მტკვრის მარცხენა ნაპირით. როცა ესენი მიუახლოვდნენ ავჭალას, ვნახე: ამ ჯარმა გაშალა შარი, ჩამოხსნა ზარბაზნები და აგრეთვე ჯავშნოსნების საშუალებით შეუტია მტერს, გაარღვია ალყა, მტერი აგდო ჩრდილოეთისკენ და გავიდა მცხეთისკენ.

დაახლოვებით შუადღეს 25 თებერვალს მოვიდა ჩემთან ცხენდაცხენ გენ. ზაქარიაძე; მითხრა, რომ მცხეთაში დაიშალა ჯარით. მოვედი და ვნახე სადგურზე და მიდამოებში დაშლილი არა ჯარი, არაშედ გვარდია.

მივმართე იქ მყოფ ვ. ჯუღელს და მის შტაბს, მოეწესრიგებინათ გვარდია.

ჯარის ნაწილებს, ტაბახმელიდან რომ იხევდნენ, ამ დროს ეჭირათ პოზიცია მცხეთის წინ.

ვ. ჯუღელმა და მის შტაბმა სცადეს, მაგრამ ვერაფერი გაარიგეს. მითხრეს, მხოლოდ გორში შეიძლება მათი მოწესრიგებაო.

შეჩერება მცხეთაში შეუძლებელი იყო, რადგანაც გვარდიის დაშლის წყალობით, მტერი გავიდოდა პირდაპირ მუხრანს. ესე იგი მოგვექცეოდა ჩვენს ზურგში.

თანახმად ჩემი ბრძანებისა, არტილერია მეორე დღეს, 26 თებერვალს გავგზავნე გორისკენ მუხრანით, ჯარი კი ძეგვი—ახალქალაქით. მჯეროდა, რომ გვარდიას მოაწესრიგებენ გორში. იუნკრები ჩავსვი ჩემს მატარებელში მცხეთის და გორის შუა, მგონი გრაკალში ან კასპში.

როცა მივედი გორში, გამოირკვა, რომ ვ. ჯუღელმა და მისმა შტაბმა ვერ შესძლეს გვარდიის შეჩერება და მის მოწესრიგება; გაფანტულნი მიდიოდნენ ხაშურისაკენ.

გორში მტერი მოგვიახლოვდა. დავრჩი, მანამ კარგად არ დაბინდდა. ჩემი მატარებლის ირგვლივ ვარდებოდა მტრის ყუმბარები. დავძარი ჩემი მატარებელი იმის შემდეგ, როცა ჩვენი ჯარის ზურგმცველის შარი გენ. სუმბათაშვილის მეთაურობით გამოჩნდა მატარებელთან.

ამის დამსწრენი არიან, ჩემი შტაბი, იუნკრები და ბ-ნი დავით საღირაშვილი.

ნ. ჟორდანიას არ კმროფილდება იმით, რაც დასწერა ოფიცრებზე და 183 გვ. უმატებს: „აღმოჩნდა, რომ თბილისიდან ევაკუაციის დროს ოფიცრებს მიუტოვებიათ თავისი რაზმები, გამოუვლიათ თავ-თავიანთ ბინაზე და ცოლ-შვილი წამოუსხამთ“.

„წამოუსხამთ“, სწერს ნ. ჟორდანია. განა ცოლ-შვილი საქონელია?! შემდეგ „უკვე გორში დაიწყო ლაპარაკი ოფიცერთა შორის საზღვარ-გარეთ წასვლაზე და ადგენდნენ წამსვლელთა სიას. ეს გავიგებ ბათომში.“ ეს სადაურია?! ვისთვის უნდოდათ წარედგინათ ეს სია?

შესამჩნევი ის არის, თუ რა დაჟინებით ნ. ჟორდანია ეძებს, რომ გააშავოს ოფიცრები.

იქვე სწერს დეზერტირებზე. ეს დეზერტირები იყვნენ მისი საყვარელი გვარდიელები. ჯერ ხრამზე ბრძოლის დროს აავსეს თბილისი გამოქცეულებით; გზა-და-გზა გვარდიის ბატალიონები იშლებოდნენ და მიდიოდნენ თავიანთ სოფლებში. იქვე სწერს (გვ. 182, 183) „არავითარი მზადება ომის გასაგრძელებლად. მითხრეს უღელტეხილზე გავმაგრდებითო, (ვინ უთხრა? ქუთაისამდე ეს კაცი არ მინახავს. ჩემი შენიშვნა), მთის გზები დაკავებული გვაქსო და სხ. ავად ვიყავი, მაინც შევჯექი ცხენზე და წავედი ამ სიმაგრეების დასათვალსაზრისად, მივედი უღელტეხილამდე, არსად არავითარი სიმაგრე, არც თხრილი, არც კაცი, არავითარი წინასწარი ზომა. მხოლოდ დეზერტირობა ურიცხვი“.

ვადასტურებ, რომ იქ იყო პოზიცია ამორჩეული და გამაგრებული ინჟინერ-პოლკოვნიკ თაყაიშვილის მიერ, მაგრამ მთებზე და არა გზებზე.

ეს თხრილები ხაშურთან ბრძოლის შემდეგ დაიჭირა ჩვენმა ზურგმცველმა გენ. მაზნიაშვილის მეთაურობით, გვარდიის წიფაში გაქცევის შემდეგ.

რადგან გორში გვარდიის ბატალიონები ვერ მოაწესრიგეს, ვ. ჯუღელმა მთხოვა, რომ ხაშურში მოვაწესრიგებთო.

ხაშურში მათ მივეცი თითქმის 3 დღე. ჯარს მარტოდ ეჭირა პოზიციები ხაშურის წინ.

ხაშურთან ბრძოლისათვის გვარდიას დავუნიშნე დაეწყო შეტევა 6 საათზე; დაიძრნენ 8—9 საათს; უნდა მოევლოთ მტრის მარჯ-

ვენა ფრთა. ჯარი გადავიდა შეტევაზე პირდაპირ, მუხლამღე თოვლში, გაშლილ ხაშურის მინდორში. ასე თუ ისე ჩვენმა შეტევა-მ გაიმარჯვა: სალამოზე ბოლშევიკები იხევდნენ, ზარბაზნები დაყარეს.

შტაბს უკვე ეგონა, რომ დილით დავიწყებთ დევნას. მოხდა უცნაური, მაგრამ ჩვეულებრივი გვარდიელებისთვის, მოვლენა.

დალამდა თუ არა, ნ. ჟორდანიას საყვარელი გვარდია თავის ნებით მოისხნა პოზიციიდან და გადავიდა სურამის ქედის იქით, წიფაში.

დილით მტერი გამოჩნდა სურამის უღელტეხილზე, ძველი რკინის გზის მიმართულებით და მოექცა ჩვენს ჯარს ზურგში, რომელსაც ეჭირა პოზიცია გვირაბის წინ. იძულებული ვიყავით დაგვეტოვებინა სურამის ქედი.

აქ უნდა აღვნიშნო, რომ მტერს, რომელმაც გადალახა სურამის ქედი ძველი რკინის გზით, გაუმკლავდნენ მე-7-დე პოლკის ნაწილები პოლკოვ. იასე ვაჩნაძისა. ამ გარემოებამ მისცა საშუალება მაზნიაშვილის ნაწილებს დაეხიათ გვირაბით.

* *

მკითხველს ეგონება, რომ მე ვაძაგებ გვარდიას, როგორც ხალხს. ნ. ჟორდანია კი აქებს გვარდიას, აძაგებს სარდლობას, ოფიცრობას და მალავს ჯარის მოქმედებას. მე ვაძაგებდი და ეხლაც ვაძაგებ გვარდიის ორგანიზაციას. იქ დააწესეს ისეთი წესები, შეჰქნეს სწავლის, აღზრდის ისეთი პირობები, რითაც მხოლოდ რყვნიდნენ ხალხს. ამას დაუმატეთ ისიც, რომ არ გახლდათ არც დისციპლინა, არც უფროს-უმცროსობა. ყველგან და ყოველთვის მიტინგები და დადგენილების გამოტანა. ოფიცრობაც ირყვნებოდა. გვარდიის შტაბებში იყო ხალხი სრულებით არა მცოდნე სამხედრო საქმისა.

რაც შეეხება გვარდიის მთავარ შტაბს, იქ იყვნენ სამხედრო საქმის უვიცნი. ეს შტაბი კი გახლდათ არა ქართული; ეს იყო ინტერნაციონალური. იქ იყვნენ, გარდა ქართველებისა, სომხები, რუსები, რუსის ურიები, თათრები და სხვა.

ყოველთვის ჰყავდათ ამ შტაბში ვინმე უცხოელი ტექნიკოსისტრატეგი. მხოლოდ 1920 წელს გადავიდა იმათთან ჯარიდან პოლკ. ჯიჯიხია.

ერთი მაგალითი:

ახალ-ციხის ამბების დროს გვარდიის შტაბმა თავი მომაბეზრა: ყოველ დღე მოდიოდნენ, მაძლევდნენ ამა თუ იმ რჩევას, მოითხოვდნენ ამა თუ იმ მოქმედებას, და ბოლოს მითხრეს, რომ იმათ ჰყავთ მხედარი, გენერალი, და რომ მოვისმინო იმისი გეგმა. დავთანხმდი. შემოიყვანეს. ვნახე და გავიციინე. ეს იყო ჩემი სკოლის ამხანაგი. გვარად ფელიცინი, სამხედრო იურისტი. რევოლუციის გენერალ-გუბერნატორი ირკუტსკში. იქიდან, თეთრების ჯარის დაშლის შემდეგ, ჩამოვიდა და მოთავსდა გვარდიის შტაბში, როგორც სტრატეგი: ვნახე თუ არა, მივესალმე: „ზდრავსტვუი, პეტია!“ ძალზე შერცხვა. მაინც აალაპარკეს. რასაკვირველია, მისი გეგმა არ გამოდგა.

* * *

ქართველ ხალხზე, როგორც სამხედრო მასალაზე, მე მუდამ კარგი აზრისა ვიყავი.

დავანებოთ ოფიცრობას თავი.

როცა უკანასკნელ რუს-ოსმალოს ომში ავიღეთ არზრუმი, იქ ჩაგვივარდა 8 დროშა ოსმალოსი. სურათის გადაღებისათვის ამ დროშებისა დაიბარეს ჯარიდან 8 ჯარის-კაცი; რასაკვირველია, ამოარჩიეს უფრო დაჯილდოვებულნი. ქართველები იყვნენ გაწვეულნი დასავლეთის ფრონტზე, რუსეთში, კავკასიის ჯარში კი იყვნენ თითო-ორიოლა. მაინც ამ 8 ჯარის-კაცთა შორის იყო ორი ქართველი, ერთი გელოვანი, მეორეს გვარი დამავიწყდა, თავდებოდა ძე-ზე.

ბავშობისას და ოფიცრობის დროსაც ზაფხულს ვატარებდი ქართლში (საციციანოში, სათარხნიანოში, სიერისთავოში), ან კახეთში. სამწუხაროდ. ბედმა არ მარგუნა, რომ დასავლეთ საქართველოში ვყოფილიყავი.

ვიყავი 15 — 16 წლისა, სამხედრო სკოლის მოწაფე. ერთხელ მივდიოდი ძეგკის მიდამოებში, როცა შემხვდა გლეხი, ფარაჯაში.

„გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“. გზა ეროი გვქონდა, მივდიოდით ერთად. „საღდათი ხარ“? „არა. საღდათი არა ვარ.“

„მაშ რად გაკვრია პაგონები?“

„სამხედრო სკოლის მოწაფე ვარ.“

„როცა გაათავებ სკოლას, საღდათი იქნები?“

„არა, თუ სკოლა გავათავე, გადამიყვანენ რუსეთში. და იქ კიდევ
ორი წელიწადი სამხედრო საქმეს მასწავლიან“

„მერე, რაო?“ მითხრა.

„თუ კარგად გავათავე სწავლა, ვიქნები ოფიცერი.“

„მერე, რაო?“ კიდევ მკითხა.

გამიჭირა საქმე და ვუთხარი: „გენერალი ვიქნები“

„მაშ კარგად ისწავლე და გახდი გენერალი“-ო.

„მერე შე რა, ვიქნები გენერალი თუ არა?“

„როგორ თუ რა“? მომიგო უცბათ: „გახდები გენერალი, გაგვი-
ძღვები და გავყრით რუსებს“.

შევხედე გაკვირვებული და ვუთხარი: „რას ამბობ, რუსები ბევრნი
არიან, მძლარნი არიან.“

„მერე რაო, ამაყად მიპასუხა, „თუ ჩავერია თქვენს როტაში, ამ
სახრით ათ კაცს გადავაბრუნებ“-ო.

მივედ სახლში, ვუამბე მამა-ჩემს, რომელმაც 58 წელიწადი
გაატარა რუსის ჯარში, ცხენოსანში.

„რა გაგიკვირდა, ჩვენში არა-ერთხელ ყოფილა ასეთი ამბავი,
როცა ჩვენს სამშობლოდან გაგვიგდია უფრო მძლავრი მტერი: მა-
გათ, უბრალო ხალხს, დაუჯერე, ესენი არ გიღალატებენ, ნასწავლ
ხალხზე კი რა გითხრა, შენ თითონ ნახავ.“

ასრულდა ორივეს სიტყვა, 1920 წელს გავხდი მთავარ-სარდა-
ლი და საქართველოდან განვდევენეთ რუსები. მაგრამ... როგორც
იციით, ამაოთ იყო.

ჩვენს სამხედრო სკოლაში უფროსად ყოფნის დროს დამტკიც-
და ჩემი აზრი, რომ ქართველი ხალხი განმსჭვალულია მხედრული
სულით.

საქართველოს ისტორია არის უმთავრესად მისი ომების ის-
ტორია. საშუალო საუკუნის მპყრობელებმა, რომლებმაც დაიპყრეს
ბალკანეთი, კინალამ არ აიღეს ვენაც და აგრეთვე ჩრდილო-აფრი-
კა, ესპანეთი და შემოესიენ საფრანგეთსაც, იყვნენ ჩვენშიაც. მაგ-
რამ საბოლოოდ მაინც განდევნილი იყვნენ. საქმე გაგვიჭირდა, რო-
ცა დავრსით მარტო გარშემრტყმულნი (კავკასიის მთა, სპარსი, ოს-
მალთ),

მე-18-ტე საუკუნეში კი მარჯვედ ვუმკლავდებოდით მტერს
გენიოსი მეფე ერეკლე მეორის წყალობით.

აგ ჩემს აზრს ჩვენს ხალხზე მშვენივრად ამტკიცებს იუნკრე-
რებისა და ნაცვალთა ათასეულის ბრძოლები ტაბახმელაზე 1921
წლის ომში. აქ იგივე ხალხი იყო, მაგრამ ნორმალურად აღზრდი-
ლნი და ნასწავლნი.

* *
*

ეხლა შევეხები ბათომის ამბებს.

184 გვერდზე ნ. ჟორდანიას სწერს, „უცებ მოულოდნელად
ოსმალეთმა დაგვარტყა ბათომის მხრით და მოინდომა ქალაქის და-
ჭერა; აღმოვჩნდით ორ ცეცხლს შუა.“

ბათომში უკვე იყო შემოყვანილი ოსმალთა ჯარი. სამწუხა-
როდ, ნ. ჟორდანიას არა სწერს, რატომ შემოვიდა ოსმალთა ჯარი
ბათომში.

მისი წერილიდან სჩანს, თითქოს ოსმალთა ბათომიდან შეუ-
ტია ჩვენს ჯარს ზურგში.

რასაკვირველია, სრულებით სხვანაირად მოხდა ომი ჩვენსა და
ოსმალთა შორის.

11 მარტს ჩვენს ჯარს ეჭირა პოზიციები სამტრედიის ხიდ-
თან რიონის მარცხენა ნაპირას.

12 მარტს ჩამოვედი ფრონტიდან ბათომში ჩვენი უკანასკნე-
ლი წინააღმდეგობის მოსაწყობად. დროზე ჩამოვედი.

ბათომში გაკვირვებით ვნახე, ქუჩებში დადიან თათრების და-
რაჯები. თურმე ნ. ჟორდანიამ ნება მისცა ოსმალთა შემოეყვანა თა-
ვისი ჯარი ბათომში. მთავარ-სარდალს არათუ არა ჰკითხა მისი აზ-
რი, არამედ არც შეატყობინა ეს ამბავი.

ვკითხე ნ. ჟორდანიას ამის შესახებ.

პასუხად მივიღე, რომ სწორედ ვსთქვა, პასუხი ვერ მივიღე
იმიტომ, რომ მითხრა: თათრები ჩვენი მეგობრები არიანო.

ნამდვილი პასუხი მივიღე აქ, პარიზში.

ფრანგულ ენაზე გამოცემულ ანკარის ნაციონალური კრების
ისტორიიდან სჩანს, რომ ჩვენმა წარმომადგენელმა ანკარაში გადა-
სცა ბათომი ოსმალთს. (ეს ამბავი იყო გამოქვეყნებული ჟურნალ
„კავკასია“-ში).

პატრულების შესახებ ვუბრძანე ბათომის კომენდატს გენ.
ფურცელაძეს, რომ თათრების პატრულების უკან იარონ ჩვენმა პა-

ტრულებმა შემადგებლობით ორჯერ მეტმა. ეჭვი ავიღე, სიფრთხილეს თავი არა სტკივარ.

მაშინვე მივიყვანე ბათომში ნატანებიდან ართმელაძის დივიზია (იყო მხოლოდ 4 ბატალიონი) და დავიჭირე ყველა ფორტები; გარდა დაბლობში მყოფ ბორცხანისა, სადაც უყვე იყვნენ ჩასახლებული თათრები.

* * *

რაც შეეხება რუს-ბოლშევიკებთან მოლაპარაკებას (გვ. 184), აგრეთვე სწორედ არ არის აღწერილი.

„დროს მოსაგებად“, სწერს ნ. ჟორდანიას, „ჩვენ დავთანხმდით ბოლშევიკებთან მოლაპარაკებაზე და ზავის პირობების გამომუშავებაზე, რის რატიფიკაციაც უნდა მომხდარიყო ბათომში მთავრობის მიერ.“

რისთვის უნდოდა ნ. ჟორდანიას „დროს მოგება“ და განა რატიფიკაციას ახდენს მთავრობა და არა პარლამენტი?!

გრ. ლორთქიფანიძე და სოსო გედევანიშვილი იყვნენ გაგზავნილი სამტრედიის რაიონში მთავრობის წარმომადგენელი ზავზე ხელის მოსაწერად 15 მარტს. 16 მარტს ხელი მოაწერეს და 17-ს საღამოს 9—10 საათს ჩემს ვაგონში შემოიყვანეს ბოლშევიკების პოლიტრუკი, რომელმაც მითხრა, რომ ომი გათავდა, ზავის ხელშეკრულება ხელმოწერილია და ხვალ გამოვცემ აქ გაზეთსაო.

წავიყვინე მთავრობის ვაგონში, სადაც ეს იყო მიღებული ე. გეგეჭკორის მიერ ჩემი დასწრებით.

საინტერესო ლაპარაკი მოხდა მათ შორის: აქ ამას არ მოვიყვან, რადგანაც ამას ჩემი წერილისათვის მნიშვნელობა არა აქვს.

18 მარტს, დილას, როცა უკვე თათრებთან ბრძოლა იყო გაჩაღებული, გამოჩნდა ბოლშევიკების ეშელონის მატარებელი, რომელიც მიუახლოვდა ბათომს, მაგრამ ქალაქში არ შემოსულა, პირიქით, ცოტა უკან დაიხია.

რა რატიფიკაციაზე ლაპარაკობს ნ. ჟორდანიას?!

რიონის ხიდზე მდგომი ჩვენი ჯარი როგორ შემოუშვებდა პოლიტრუკს ან, მით უმეტეს, ბოლშევიკების ეშელონს, რომ ხელშეკრულება არ ყოფილიყო ხელმოწერილი?

„აღმოვჩნდით ორ ცეცხლს შუა“. სწერს ნ. ჟორდანიას.

ამას უმატებს იქვე (გვ. 184): „გამოსავალი არ იყო, ან შერიგება მდგომარეობასთან და ცნობა მოსკოვის ოკუპაციისა, ან საზღვარ-გარეთ გასვლა ნაციონალური დროშით და იქ ბრძოლის გაგრძელება. დროს მოსაგებათ ჩვენ დავთანხმდით ბოლშევიკებთან მოლაპარაკებაზე და ზავის პირობების გამომუშავებაზე, რის რატიფიკაციაც უნდა მომხდარიყო ბათომში მთავრობის მიერ“.

თათრებმა ბრძოლა ბათომში დაიწყეს ჩვენს წინააღმდეგ მაშინ, როცა ნ. ჟორდანიას იჯდა გემზე „კარალი“-ზე საზღვარ-გარეთ წასასვლელათ და იმავე დროს ზავი ბოლშევიკებთან უკვე იყო დადებული, ე. ი, აასრულა ორივე „ან“, — ზავით შეურიგდა ბოლშევიკებს და საზღვარ-გარეთაც წავიდა.

როცა დამნიშნეს მთავარ-სარდლად 16 თებერვალს, შტაბში ვნახე ოსმალის ორი ოფიცერი, კიაზიმ ბეი და მისი თანაშემწე ტალაათ ბეი. ორივენი თურმე ელაპარაკებოდნენ ანგორას და მოსკოვსაც პირდაპირ: მავთულით (გვ. 181, სტრ. 4, 5, 6). ეს ლაპარაკი შევაწყვეტინე.

კ. საბახტარაშვილი, ნ. ჟორდანიას თანხმობით მაჯერებდა, რომ ოსმალები არიან ჩვენი მეგობრები და იმათი ჯარი ყარაბექირ ფაშის მეთაურობით გამოდის ბოლშევიკების (რუსების) წინააღმდეგ; დილით მეუბნებოდა, რომ ისენი იწყებენ ომს სალამოს, და სალამოს მეუბნებოდა, რომ დილითო.

იმასაც უმატებდა: „ჩვენ მივალწიეთ იმას, რომ წავაჩხუბეთ ოსმალთა და რუსეთი, რაც ანტანტამ ვერ შესძლო“-ო.

ორივეს ვუთხარი: როდის იყო ოსმალთა ჩვენი ისეთი მეგობარი, რომ ეხლა, ქემალ-ფაშა ანტასტასთან ომში, ჩვენი გულისთვის დაეცეს რუსეთს, საიდანაც იღებს იარაღს და ყველა დახმარებას. სჩანს ვერ დავაჯერე: შემოიყვანეს იმათი ჯარი ბათომში. როცა ჩამოვედი ფრონტიდან ბათომში, თურმე თათრების ჯარის ნაწილები უკვე იყვნენ ხულოში და ახალციხეშიც.

სამი დღის შემდეგ გავიგეთ, რომ რუსების ცხენოსანი გამოსცილდა ხულოს და მოდიოდა ბათომისაკენ, ალბათ ამათ იცოდნენ, რომ დაიდო ზავი. ვუთხარი ეს ამბავი მთავრობას; არ დაიჯერა, ალბათ ეგონათ; რომ რუსის ჯარი თათრებთან შეხვედრისას შეჩერდებოდა.

185 გვერდზე ნ. ჟორდანიას სწერს, რომ მიიღო ზომები, რათა მთავრობა არ ყოფილიყო გაცემული ბოლშევიკებისათვის.

მეც მივიღე ზომები და უსათუოდ უფრო უზრუნველსაყოფი. ჩემთან მოვიდნენ ოფიცრები და პოლიტიკური მოღვაწენი და მკითხეს, როგორ შევხედავ იმას, თუ ისინი დაიჭერენ მთავრობას. ვუპასუხე მოკლედ: „გადავიღო ჩემს გვამზე.“

მაგრამ რომ არ მომეყვანა ბათომში ართმელაძის ბატალიონები, რომელთაც მოედანზე გავუმართე ალღუმი, ვინ შეუშლიდა ხელს ოსმალს წარმომადგენელს კიაზიმ ბეის, რომელმაც უსათუოდ იცოდა ბათომის გადაცემა ოსმალსათვის, დაეჭირა მთავრობა და გადაეცა რუსებისათვის!

* * *

185 გვერდზე ნ. ჟორდანიას მოჰყავს თავისი ლაპარაკი განთავისუფლებულ ქართველ ბოლშევიკებთან. სადაც ვითომ უთქვამს, რომ „ისინი დაეხმარონ ჩვენს ჯარს თათრების წინააღმდეგ.“

ეს მისი წინადადება ქართველ ბოლშევიკებისადმი ეწინააღმდეგება ჩემდამი, ორჯელ მიცემულ ბრძანებას; მეორედ გაიმეორა, როცა უკვე ბრძოლა ბათომში იყო გაჩაღებული.

გადაჭრით მოითხოვდა გამეცა ბრძანება ჩვენი ჯარის დემობილიზაციისა.

ამას ნ. ჟორდანია დაჟინებით მოითხოვდა ალბათ იმიტომ რომ აესრულებინა ბოლშევიკებთან დადებული ზავის პირობები. შეიძლება ქართველი ბოლშევიკების ციხიდან განთავისუფლება იქ იქნებოდა ჩამართული. მაღლობა ღმერთს და გენ. ზაქარიაძეს, — ეს ბრძანება არ იყო გაცემული ჯარისათვის.

უნდა აღვნიშნო, ქართველ ბოლშევიკებთან ნ. ჟორდანიას ჰქონდა ლაპარაკი მანამ დაიწყებოდა თათრებსა და ჩვენს შორის ომი; ომი დაიწყო შუალამის შემდეგ 17—18 მარტს, როცა მთავრობა უკვე გემზე იყო, მე კი შტაბისა და იუნკრების თანხლებით ვიყავი ჯერკიდევ ბათომში,

186 გვერდზე ნ. ჟორდანია მიგონებს: „გემზე გადავედი 16 მარტს. იქ დაგვხვდა კვინიტაძე! გაგვიკვირდა, მეგონა ბრძოლას მეთაურობდა, მოვითხოვე დაუყონებლივ გადასულიყო ნაპირას და თავისი თვალთ ენახა მდგომარეობა და უფროსებთან ერთად ემოქ-

მედნა; მართლაც გადავიდა. რამდენიმე საათის შემდეგ დაბრუნდა არავინ უნახავს, ნაპირიდანაც არ დაძრულა.“

ლამე 3—4 საათიდან 17—18 მარტისა გავატარე გემზე „მარია“-ზე. გენ. ზაქარიასძემ, შტაბმა და იუნკრებმა ეს იციან. როგორ მნახა გემზე „კირალი“-ზე, არ ვიცი.

გემზე გადასვლის თარიღში სცდება. მთავრობა გადავიდა გემზე 17 მარტს ღამის 9—10 საათს იმის შემდეგ, როცა მათ ვაგონში მივიყვანე ბოლშევიკების პოლიტრუკი. ბათომში ბრძოლა ჯერ არ იყო დაწყებული.

შუალამის შემდეგ ოსმალები უცბად დაეცნენ ფოსტა-ტელეგრაფს და იქ მოკლეს ჩვენი ორი ოფიცერი. ამით დაიწყო ომი თათრებთან. ნ. ჟორდანიას და მთავრობა იყვნენ უკვე გემზე. რომ ვენახე „კირალი“-ზე ამ დროს, ესე იგი ღამის 10—11 საათს 17 მარტს, როგორ მომცემდა ბრძანებას, მიმეღო მონაწილეობა ბრძოლაში, რომელიც ჯერ არ იყო დაწყებული?!

* * *

მთავრობამ მითხრა, რომ ჩვენ ვსხდებით 18 მარტს და, ღამე 17—18 მარტს იმის შემდეგ, რომ პოლიტრუკი მივიყვანე მთავრობასთან, მე მშვიდად ვრჩებოდი ვაგონში, ზოგიერთი ოფიცრები მოვიდნენ ჩემთან გამოსამშვიდობებლად. მახსოვს მათ შორის პოლკ გელოვანი, წმინდა გიორგის ჯვრით შემკული, მაგრამ ქართული ჯარიდან განდევნილი, როგორც ბევრი სხვა მშვენიერი ოფიცრები, რომლებიც, სჩანს, „ფეხქვეშ არ ეგებოდნენ პოლიტიკურ მოღვაწეებს“ (გვ. 121) და „არ იყვნენ რევოლუციის მომხრენი.“

ღამის პირველი საათი გადასული იყო, გავგზავნე ერთი ოფიცერი, ენახა მთავრობა; დაბრუნდა და მითხრა, რომ მთავრობის ვაგონი დახვდა ცარიელი. წავიდნენ და არც შემატყობინეს; ჩემი ვაგონი იდგა იმათი ვაგონის გვერდზე.

დაახლოებით დილის 3—4 საათს, 18 მარტს, გენ. ზაქარიასძემ მითხრა, რომ დრო არის წასვლისა, რათა ბენზინი არ დაგვაკლდეს ჩვენს პატარა გემზედაო.

ჩავჯექით შტაბი და ზოგიერთი იუნკრები და გადავედით გემზე „მარია“-ზე და არა „კირალი“-ზე.

დილით, 8—9 საათს, 18 მარტს, მივედი პატარა გემით „კირალი“-ზე ნ. ჟორდანიასთან. მითხრა: „მაშ დატოვეთ ჯარი!“ გუშინ, გუშინსწინ, მუდამ მეუბნებოდა, რომ საზღვარ-გარეთ ბევრი ხალხი არ წამომეყვანა, რადგან იმდენი ფული არა გვაქსო, დღეს მისაყვედურებს, რომ დავტოვე ჯარი, როცა თითონ ჯარიც, ხალხიც, მიწა-წყალიც დასტოვა და ჩემზე ადრე ჩაჯდა გემში საზღვარ-გარეთ წასასვლელად.

ჯერ პასუხი არ მივუგე, დაუმატა: „გადაეციოთ თუ არა ჯარს ჩემი ბრძანება დემობილიზაციისთვის?“

ამ დროს ბათომში უკვე ომი იყო, ბოლშევიკების ეშელონი კი მოუახლოვდა ბათომს.

ვუთხარი, რომ, რადგანაც ომი გაჩაღდა, ამ ბრძანების გადაცემა არ არის საჭირო, არც სასურველი და არც მისი ასრულება შეიძლებოდა.

მაინც დაჟინებით მოითხოვა ამ ბრძანების გადაცემა. რასაკვირველია, ამ ბრძანებას არავინ შეასრულებდა, მაინც წავედი, მენახა მდგომარეობა.

ორი იუნკერი,—შოთა ნიკოლაძე და კუკური თოხაძე,—და ერთი ოფიცერი, მიშა გოცირიძე, თან მახლდნენ ამ პატარა გემზე, აგრეთვე ბ-ნი თაყაიშვილი, ჩვენი საზღვაო ძალების უფროსი.

ორი იუნკერი გავგზავნე ნაპრიდან, ბარათი მივეცი გენ, ვარდენ წულუკიძის სახელზე, რომ ამიხსნას მდგომარეობა. იუნკრები წავიდნენ მთავარ-შტაბში, სადაც იმათ დახვდათ გენ. მაზნიაშვილი, შემკული წითელი ნიშნებით „ახალი მთავარ-სარდალი.“

გენ. მაზნიაშვილი წამოვიდა ფრონტიდან ჩემი ბრძანებით უცხოეთში წამოსაყვანათ. მაგრამ მას სადგურზე დახვდნენ ქართველი ბოლშევიკები და სთხოვეს, მიეღო მთავარ-სარდალობა. ამან წაიკითხა ჩემი წერილი, ჩემთვის არაფერი დაუბარებია და იუნკრებს უთხრა, რომ გენ. წულუკიძე რკინის გზის სადგურზეაო.

იუნკრები წავიდნენ იქ და მომიტანეს გენ. წულუკიძისაგან წერილობითი ბარათი. ეს ბარათი კიდევ ცოცხალია; კამოირკვა, რომ ჩვენი ჯარი თათრებთან ბრძოლაშია და აქამდე გამარჯვება ჩვენს მხარეზეა.

ჩემი დარჩენა ბათომში, როცა ძალა-უფლება უკვე ბოლშევიკების ხელში იყო, გახდა ჩემთვის შეუძლებელი, ესე იგი ნიშნავ-

და ჩემს გადასვლას ბოლშევიკების მხარეზე.

ნ. ჟორდანიას, სჩანს, ძალიან უნდოდა, რომ ეს მომხდარიყო; გასაგებია: ექნებოდა საბუთი ჩემი დაბრალებისა ბოლშევიკებთან შეთანხმებისა, მით უმეტეს, რომ სრულებით უსაბუთოთ დამაბრალა ლალატი: „მცხეთის ფრონტი იყო მომიზეზება ომის გასათავებლათ;“ (გვ. 182).

* * *

ნ. ჟორდანიას არ კმაყოფილდება ყველა იმით, რაც დასწერა ჩემზე და უმატებს: „მისი უცხოეთში წიმოსვლა მისი საკუთარი ინიციატივით მოხდა. არავის დაუდგენია.“ რათ უნდოდა ამისი აღნიშვნა? ალბათ უნდოდა გაემართლებინა თავისი საქციელი, რომ 1923 წელს დამტოვა უსახსროთ. საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს, ვითომც ეროვნული დროშის მატარებლს, არ შერცხვა, რომ საქართველოს მთავარ-სარდალი არა-ერთხელ გაჭირვებიდან მისი მსხნელი, მუშაობს პატეს ქარხანაში როგორც უბრალო მუშა.

როცა მე წავედი „კირალი“-გემიდან ბათომში, თურმე ნ. ჟორდანიას უნდოდა დაეძრა გემი და, გასაგებია, დავრჩენილიყავი იქ, მაგრამ ჩარუტიმ, იტალიის წარმომადგენელმა, უარი სთქვა: „სანამ მთავარ-სარდალი არ იქნება გემზე, ის არ დაიძვრება.“ ცოცხალია ამ სიტყვების დამსწრე.

ამიტომ პოლკ. ბადრერა, რომელიც თანახლდა ბ-ნ ჩარუტის, საღამოზე, როცა დავბრუნდი „კირალი“-ზე, მოვიდა ჩემთან და მკითხა, „კირალი“-დან კიდევ წავალ სადმე თუ არა. როცა ვუპასუხე, რომ აღარ დავიძვრები გემიდან, ამის შემდეგ „კირალი“-დაიძრა.

გენ. ოდიშელიძე, ნ. ჟორდანიას მრჩეველი, და გენ. ზაქარიაძე აგრეთვე თავის ინიციატივით წამოვიდნენ? იუნკრებიც?

ამისთანა კაცთან ურთიერთობის შენახვა ჩემთვის გახდა შეუძლებელი, და 1923 წელს შევწყვიტე მასთან ნაცნობობაც.

„ჩემი წარსულ“-ში ჯავრი ამოიყარა.

ჟურნალ „კავკასია“-ში დავწერე 1920 წლის ომზე და აგრეთვე ბათომში მომხდარ ამბებზე; მან არ მიპასუხა; იცოდა, რომ ყველაფერი მართალი იყო.

ნ. ჟორდანიას, როგორც ადამიანის, დასახასიათებლად მოვიყვან ორ მაგალითს: როცა ის წავიდა სტამბოლიდან პარიზში, ორისამი დღის შემდეგ ჩამაბარეს მისი წერილობითი ბრძანება, რომლითაც ვიყავი განთავისუფლებული მთავარ-სარდლის თანამდებობიდან, რადგან „ჯარი აღარ არსებობს“-ო. პირდაპირ ვერ მითხრა.

მეორე: როცა მოვითხოვე სტამბოლიდან პარიზში ჩამოსვლა, მთავრობის სხდომაზე პარიზში ნ. ჟორდანიამ განაცხადა: „კვინიტაძის ჩამოსვლა პარიზში შეუძლებელია; მოვა აქ, ყველას ეტყვის, რომ ჩვენი ბრალია, და ქეც დაუჯერებენ“-ო.

„ჩემი წარსულ“-ში ნ. ჟორდანია აბრალებს ყველას: მთავარ-სარდლების დანიშნვას—თავის პარტიას; დამფუძნებელი კრების სამხედრო კომისიას აბრალებს სამხედრო საქმეების მოუწყობლობას; 158 გვერდზე აბრალებს დამფუძნებელ კრებას, რომ იმან „ვერ შეანელა გარეშე საფრთხენი.“

საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე აღნისნავს. ხალხი იყო რუსების მოტრფიალე, დამფუძნებელი კრება არ ასრულებდა სათანადოთ თავის დანიშნულებას; სარდლობა იყო უვარგისი; ოფიცრები—პოლკის მძარცველები და ხულიგანები, სრულებით მოკლებული სამშობლოს სიყვარულსა; მთავრობაში შესვლა, გარდა ე. გეგეჭკორისა და ნ. რამიშვილისა, არავის უნდოდა; ყველა იყო „ჩათრეული“ დამფუძნებელ კრებაში ოპოზიცია ნაციონალ-დემოკრატებისა იყო მხოლოდ „ოპოზიციისათვის“ და არა საქმისათვის.

საწყალი ქართველი ერი!

ნ. ჟორდანია აძაგებს სარდლობას და ოფიცრობას, რომ ეს უკანასკნელნი იყვნენ მოკლებულნი სამშობლოს სიყვარულსა როცა სტამბოლში ვიყავი, იქ ამ დროს იყვნენ ბევრი ქართველი გენერლები: ყაზბეგი, თუმანიშვილები, მელიქიშვილები, ანდლულაძე და სხვები.

ერთმა მათგანა, გენ. პეტრე მელიქიშვილმა, გადმომცა ამ ძველი გენერლების დავალებით, რომლებიც არასდროს არ მსახურობდნენ ქართულ ჯარში, შემდეგი: „ჩვენ ვიცნობდით თქვენს მამას და თქვენც გიცნობდით, როცა ბავშვი იყავით. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ თქვენ არ შეგეძლოთ გეხსნათ საქართველო რუსეთისაგან, მაგრამ თქვენ იხსენით ქართული ჯარის ღირსება და სახელი (ჩესტ); მიიღეთ ძველი გენერლებისაგან ჩვენი უღრმესი მადლობა.“

ამას ამბობენ რუსულ ჯარში ნამყოფი და რუსულ სკოლაში
აღზრდილი გენერლები!

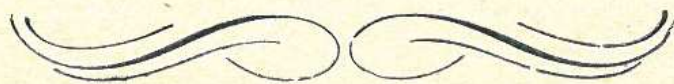
ნ. ჟორდანიას კი, საქართველოს მთავრობის თანამჯდომარე, აბ-
რალებს გენ. კვინიტაძეს სამშობლოსადმი ლაღატს.

ნ. ჟორდანიას მოგონებანი დაწერილია 1939 წელს. ვნანობ,
რომ გამოქვეყნებული იქმნა მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდეგ. ეს
რომ მომხდარიყო ადრე, უსათუოდ მოვსთხოვდი პასუხს ცილისწა-
ებისათვის.

ახლა გარდაცვალებულს რა მოეთხოვება!

ჯავრი ამოიყარა ყველაზე და აძაგა თავისი ერი.

საიქიოს ღმერთმა შეიწყნაროს მისი სული!

ფანტონ 250 ფანტონი